

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

ALŽBĚTA CENKOVÁ

VI. ročník

DIPLOMOVÁ PRÁCE

KONTROVERZNÍ SYMBOLY

Vnímání a chápání symbolů mladými lidmi

Vedoucí práce: PhDr. Jarmila Mojžíšová, Ph.D.

PRAHA 2010

CHARLES UNIVERSITY IN PRAGUE

FACULTY OF EDUCATION

ALŽBĚTA CENKOVÁ

VI. ročník

DIPLOMA THEIS

CONTROVERSIAL SYMBOLS

Comprehension of the Meaning of Symbols by Contemporary Young People

The Diploma work supervisor: PhDr. Jarmila Mojžíšová, Ph.D

PRAGUE 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 5. 4. 2010

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji PhDr. Jarmile Mojžíšové, Ph.D., za odborné vedení diplomové práce, za pomoc a cenné rady.

Také děkuji všem, kteří se ochotně podíleli na realizaci praktické části práce.

KONTROVERZNÍ SYMBOLY

Vnímání a chápání symbolů mladými lidmi

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá kontroverzními symboly a zahrnutím této problematiky do školní výuky. Snaží se postihnout míru orientace mladých lidí v symbolice. Mapuje pohled na téma ve školství. Cílem práce je navrhnout pro téma kontroverzních symbolů vhodný model výuky.

Po čase pozorování jsem vybrala čtyři symboly – svastiku (a nacistickou symboliku), rudou pěticípou hvězdu (a komunistickou symboliku), kříž, lebku. Ty jsou tématem dotazníkového průzkumu a školního projektu, jehož návrh je v závěru práce.

Klíčová slova

symbol, znak, sémiotika, komunikace.

svastika, nacistická symbolika, rudá hvězda, komunistická symbolika, kříž, lebka.
dotazník, rozhovor, skupinové vyučování, projektová výuka.

CONTROVERSIAL SYMBOLS

Comprehension of the Mening of Symbols by Contemporary Young People

Annotation

This thesis considers controversial symbols and deals with a conception of this topic in school education. It attempts to involve a rate of knowledge of young people in symbology. It also surveys an approach to this topic in our educational system. The main aim of this thesis is to suggest a suitable model of teaching this topic.

I have chosen four symbols: a swastika (and nazi symbology), a red star with five tips (and communist symbology), a cross and a skull. These symbols present a topic of a questionnaire distributed in classes and they are a topic of a school project suggested at the end of this thesis.

Key words

symbol, sign, semiotics, communication

swastika, nazi symbology, red star, communist symbology, cross, skull

questionnaire, interview, group teaching, project teaching

Obsah

Úvod	14
Motivace k výběru tématu	16
TEORETICKÁ ČÁST	18
1. Symbol a znak	19
1.1.1 Vyprázdnění symbolu	22
1.1.2 Politické symboly	24
1.2 Význam a vývoj jednotlivých symbolů	27
1.2.1 Svastika	27
1.2.2 Komunistická symbolika	35
1.2.3 Kříž	40
1.2.4 Lebka	50
2. Výukové metody	57
2.1 Projektová výuka	57
2.2 Skupinové vyučování	64
PRAKTICKÁ ČÁST	67
3. Výzkumné metody	69
3.1 Pozorování	69
3.2. Dotazník	70
3.2.1 Zpracování dotazníku	72
3.3 Rozhovor	87
4. Skupinové vyučování – symboly	98
5. Projekt – kontroverzní symboly	101
5.1 Návrh projektu	106
5.2 Expertní posudek	111
Závěr	112
Seznam použité literatury:	114

PŘÍLOHA

Úvod

V diplomové práci se zabývám známými symboly, které jsou z různých důvodů pro naši společnost kontroverzní. Především mne zajímá pohled mladých lidí, teenagerů, na tuto problematiku. Zajímá mne jejich chápání a pojetí symbolů. Do jaké míry je považují za neškodné a naopak kdy v nich vyvolají morální konflikt.

Tato práce si neklade za cíl zaznamenat a zdokumentovat všechny symboly, které by mohly vyvolat kontroverzní reakce. Obecným cílem práce je zjistit do jaké míry se mladí lidé v symbolice orientují, jak konkrétní symboly vnímají v kontextu dnešní společnosti a jak téma symbolů zařadit do výuky.

Po čase pozorování jsem vybrala čtyři symboly – svastiku (a nacistickou symboliku), rudou pěticípou hvězdu (a komunistickou symboliku), kříž, lebku. Lze na nich aplikovat problém „vyprázdňení“ symbolu a tedy následně jejich rozporuplné použití. Zároveň jsou to symboly, které jsou součástí naší kulturní i politické historie, proto jejich znalost patří k základním vědomostem, k všeobecnému přehledu. Jsou to symboly režimů a názorů, které mnohdy fatálně zasáhly do našich osudů, či osudů našich předků. Přesto řada z nás nezná jejich přesný význam.

Práce je složena z teoretické a praktické části. V teoretické části jsou popsány vybrané symboly, jejich význam a vývoj. Dále je zde teoretické pojetí forem výuky, které byly využity v praktické části práce.

Praktická část je započata výzkumem formou dotazníku, který měl odhalit míru informovanosti studentů v dané problematice. Dále se v této části práce zabývám otázkou, jak se tematice kontroverzních symbolů věnovat ve škole. Pro zjištění současného stavu jsem zvolila metodu rozhovorů, vedených s pedagogy základní školy a dvou středních škol. Součástí praktické části práce je reflexe skupinového vyučování na téma „Kontroverzní symboly“, které jsem realizovala při své školní praxi. V závěru je návrh projektového vyučování, jehož námětem jsou již zmíněné čtyři symboly.

Projekt jsem bohužel nemohla vyzkoušet v praxi, proto jsem požádala o posouzení realizovatelnosti návrhu paní učitelku Mgr. Irenu Měšťanovou, která vyučuje výtvarnou výchovu na píseckém gymnáziu. Pod jejím vedením jsem absolvovala svou školní praxi.

Motivace k výběru tématu

Tématem symboliky jsem se zabírala delší dobu, nikoliv však cíleně. Zajímalo mne mnoho otázek, které dostaly konkrétní podoby po loňských aférách v armádě a následných mediálních kauzách.

Jak dnes zacházíme se symboly, které ztratily svůj původní význam, a které se přesto v naší společnosti objevují?

Jak se lidé, kteří na vlastní kůži nezažili krutou stránku toho či onoho symbolu, dozvědí, že je nebezpečný?

Proč si dávat pozor na ztvárnění např. alpské protěže a jiných, na prvních pohled „nevinných“, zobrazení?

Je vhodné odsekat z pomníků symboly z naší historie?

Není to všechno spíše posedlost podmíněná neznalostí...

Do jaké míry je třeba se touto problematikou zabývat ve škole?

Jak a v jakých předmětech?

Po čase pozorování, jsem ustanovila čtyři symboly (skupiny symbolů), na které jsem celou práci zaměřila. Pozorování nebylo nijak strukturované či metodologicky podložené, spíše jsem průběžně sledovala debaty v mém nejbližším okolí, vyhledávala informace na internetu, pracovala jsem s odbornou literaturou, konzultovala s učiteli i studenty.

Výchozími symboly jsou:

- svastika (a nacistická symbolika)
- kříž
- pěticípá hvězda (a komunistická symbolika)
- lebka

Svastika je kontroverzní především kvůli své nacistické minulosti. Má však více významů, které by měly být všeobecně známé.

Pojetí **kříže** také není jednoznačné. V některých případech je to posvátný symbol, v jiných obyčejná značka. Ve 20. století se stal pro někoho jen ozdobou, módním doplňkem,

Pěticípá hvězda v rudém provedení často odkazuje na komunistický režim. Ale v jiné barvě či poloze může mít absolutně jinou symboliku. Otázka komunistických symbolů je stále aktuální, přesto ne zcela jasná. Symboly komunismu jsou v dnešní době často ironizovány. Proto jsem přiřadila i symbol **srpu a kladiva**, který má mnohem jednoznačnější význam než rudá hvězda. Je důležité, aby byl ve společnosti stále znám.

Symbol **lebky** celou práci inicioval. Dnes je její chápání zastřeno vlivem přechodu do světa módy. Význam lebky jako symbolu zasáhly v posledních letech překotné změny, podmíněné konzumem společnosti.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Symbol a znak

Pod pojmem **symbol** se skrývá složitá struktura různých významů. Pokusím se tedy co nejvíce zjednodušit jeho výklad. Vzhledem k tomu, že se v textu bude často vyskytovat slovo **znak**, hodí se věnovat i tomuto pojmu.

„Svět k nám promlouvá prostřednictvím symbolů jako veliká kniha.“¹

Umberto Eco

„Celé universum je protkáno znaky, pokud je dokonce netvoří pouze znaky“²

Charles S. Peirce

Žijeme ve skutečnosti přeplněné znaky, se zjevnými i skrytými významy. Celý svět je „zachycen“ a „označen“ určitými dohodnutými znaky. Neustále probíhá odkrývání nových souvislostí, vytváření nových znaků a jejich zařazování do nových systémů. Existuje mnoho definic pojmu **znak**. Liší se i různé klasifikace, v běžném hovoru používáme jiné dělení i terminologii než ve vědě.

Studiem prostředků a znakových systémů sloužících ke komunikaci se zabývá **sémiotika**. Této vědě se věnovalo mnoho filosofů, lingvistů, logiků, sociologů. Ti nejznámější jsou Charles S Peirce, zakladatel strukturalismu Ferdinand de Saussure; Roman Jakobson; Charles W. Morris, který systematizoval sémiotiku; Roland Barthes a další. Problematikou znaku se však zabývali i dřívější myslitelé: Platón, Aristoteles, Augustinus Aurelius, Tomáš Akvinský, Gottfried Wilhelm Leibniz, Imanuel Kant, Bernard Bolzano.

V současnosti se v sémiotice ustálily dvě dominující skupiny, které definují pojem znaku buď dyadicky nebo triadicky³. **Dyadická definice**, tedy definice vycházející z duality, se dá zjednodušeně vyložit jako „něco zastupuje něco jiného“, tak jak to vyjádřil Albert Veliký. **Triadická definice** se skládá z trojnosti nositele znaku, referenčního objektu a významu. S tímto přístupem se ztotožňují Ch. S. Peirce a Ch. W. Morris. Její dělení lze také pojmenovat na ikon, index a symbol. **Znak ikonický** je druh znaku, který je s předmětem, jehož zastupuje,

¹ ECO, U. *Jméno růže*. 1. vyd. Praha. Odeon. 1985. s. 25

² FROTSCHER, S. *5000 symbolů a znaků světa*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, předmluva

³ monadické – sémiotická jednotka; dyadické – nositel, označované; triadické – nositel, význam, označení; tetradické – dvojitá dyáda, FROTSCHER, S., *5000 symbolů a znaků světa*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, s. 9

svázán skrze vnější (tvarovou, vizuální) podobnost. Typickým příkladem je piktogram. Ikon je v podstatě "obrázek", podle kterého bychom měli jednoznačně poznat, co zobrazuje. Většinou jde o malý, srozumitelný náčrt věci. **Znak indexový** je se zastupujícím předmětem svázán zákonem příčinné podmíněnosti. Jde o vztah, směr, přímý odkaz na něco. Např. kouř na obzoru je znakem (indexem) ohně, protože mezi kouřem a ohněm existuje kauzální souvislost - kde je kouř, musí být i oheň. Znak symbolický dovoluje přiřadit k jednomu znaku jeden i více abstraktních významů. Souvislost mezi **symbolem** a zastupovanou skutečností je dána konvencí, zvykem, dohodou; je to ustálený kód, na němž jsme se v rámci nějaké kultury "dohodli". Např. v naší kultuře je symbolickou barvou smrti černá, v Indii bílá. Svastika je symbolem nacismu; v jiné kultuře byla však dříve symbolem života. Srp a kladivo jsou dnes symbolem komunismu, ale pár století zpátky taková souvislost ještě neexistovala. Kříž může podle způsobu provedení symbolizovat křesťanství, ale i nemocnici atd.

Znak je tedy smyslově vnímatelný předmět nebo jev, grafické označení, který zastupuje, prezentuje, „značí“ jiné předměty či jevy. Je to popis věcně ztotožněný s věcí. Ukazuje mimo sebe na něco, co označuje, ukazuje na vztahy a vlastnosti objektivní skutečnosti nebo vědomí. Znak je na rozdíl od symbolu jednoznačný. Srozumitelnost je podstatná pro jeho rychlou „dešifraci“. Rychlost takové bezchybné interakce a komunikace je obzvláště důležitá v dnešním moderním světě.

„Obraz a metafora v aristotelovském smyslu, jsou prvními elementy symbolického jazyka. Jejich vlastní a společnou povahou je shromažďovat pod jeden úhel pohledu, vyjadřovat jedním slovem více vlastností téhož předmětu, a to tím způsobem, že se ukazují hned a najednou a že je duše zakouší – svým způsobem – v jediném okamžiku.“⁴

René Alleau

Symbol je mnohem složitější než pouhý znak. Dnes je pojem symbol užíván v matoucí mnohvrstevnatosti. Každý z nás používá symboly, neustále, vědomě

⁴ ALLEAU, R. *O povaze symbolů*. 1. vyd. Praha: Malvern, 2008. s 9

i nevědomě. Přesto termín symbol nebyl doposud přesně definován. „*Patří k jeho podstatě, že se nenechá sevřít do úzkého rámu, neboť právě on sjednocuje extrémy, rozpory, konkrétnost a abstrakci. A jeho úkolem je za pomoci smyslově matematických znaků naznačit to, co smysly vnímatelné není.*“⁵

Původní význam smyslu symbol, z řeckého **symballein**, je smísit, sloučit, dávat dohromady, spojit na smysluplném místě. Pojem **symbolon** znamená spojení částí (i protikladných) v jeden celek. V Antice byl symbolon rozlomená hliněná tabulka, předmět ze dřeva nebo kovu, malý obrázek, pečeť, kostka, prsten atd. Předměty bylo třeba spojit dohromady k potvrzení sounáležitosti. Využívali ho přátelé, obchodníci, věřitelé, dlužníci k vzájemnému opětovnému poznání či poznání svých vyslanců. Symboly tak oddělují a slučují. Jsou prostředkem k poznání či k přiznání, k stvrzení společenství. Tak je také symbol spojením viditelného a neviditelného. Je zprostředkovatelem a nositelem významu, úkazem pro smyslové vnímání i logickou úvahu. Logičnost a obraznost se tak prostřednictvím symbolu setkávají v jednotném obrazci (v jednom bodu).

Symbol ale není vázán pouze na jednu významovou rovinu. Při jeho interpretaci se aktivizuje myšlení v obrazech a další roviny chápání se tak otevírají. Je v jistém pojetí oproti znaku „otevřený“, jeho porozumění je závislé na interpretaci. Symbolické poznání nemá takovou přesnost jako poznání ve znakových systémech. Uplatňuje se tam, kde se v chápání kontextů života uplatňuje obrazotvornost a fantazie, například v mytologii, v náboženství. V takových oblastech se klade význam na spoluprožívání, porozumění. „*Symboly umožňují prožitkové aktivity, tedy kladení nových významů, a silně povzbuzují imaginaci.*“⁶ Myšlenkové operace se znaky jsou záležitostí racionálního postupu. Kdežto symboly se opírají o to, co je smyslové, názorové, představitelné (a to i s návratem do minulosti, k dříve smyslově vnímanému).

V knize *Oděv jako znak* se autorka zmiňuje i o tvorbě symbolu. Tak jako je nesnadná jednoduchá definice symbolu je nemožné i svévolně vytvořit symbol nový. Píše doslova: „*symbol nelze „navrhnout a realizovat na počkání“ – jako např. znak – piktogram ... jeho význam je odvozen od společné zkušenosti mnoha lidí.*“⁷

⁵ HEINZ-MOHR, G. *Lexikon symbolů*. 1. vyd. Praha: Volvox Globator, 1999. s. 7

⁶ MUCHA, I. *Symboly v jednání*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000. s. 90

⁷ SKARLANTOVÁ, J. *Oděv jako znak*. Praha: Univerzita Karlova, 2007. s. 11

Dále: „*symbolsy zrozené z obecné zkušenosti a prožívané jednotlivci spoluvytvářejí identitu jedince i identitu společnosti.*“⁸ Interpretace symbolu je závislá na individualitě toho, kdo na něj nahlíží. Taková forma odrazu je specificky lidská. Zdůrazňuje sociální determinaci individuálních obsahů vědomí. Tedy člověk tak lépe pochopí sebe sama, lépe porozumí postojům ostatních.

Hranice mezi symbolem a znakem jsou velmi křehké a pohyblivé. Příkladem je kříž - identifikační znak křižáků je zároveň symbol jejich víry, totéž i kalich pro husity apod. K prolomení hranic může vést i nepochopení smyslu symbolu. Jeho necitlivá interpretace může dojít k přetvoření v pouhý vnější znak. Touto cestou bývá symbol absolutně vyprázdněn a je s ním nakládáno zcela libovolně a často nevhodně. To ve velké míře platí pro dnešní módu. Při tom v odívání hrají symboly a znaky velkou roli. Prostřednictvím vizuálního obrazu se rychle předá srozumitelná informace o nositeli. Symboly a znaky (normy) v oblékání označují příslušnost k určité skupině, vytvářejí zřetelné hranice mezi těmi, kteří k dané skupině patří a ostatními. Taková „komunikace“ patří k prastarým a univerzálním kulturním tradicím.

1.1.1 Vyprázdnění symbolu

Již jsem zmínila problém „vyprázdnění“ symbolu. Podobné znehodnocení se může týkat i symbolu, pokud je použit nevědomě nesprávně. Mechanické používání, přejímání znaků je nebezpečné. Znak tak ztrácí svůj obsah, podává zkreslené informace. Vyprázdnění symbolu má tentýž následek, symbol ztratí duchovní obsah. Rozšíření symbolu v masovém měřítku je posíleno napodobováním jeho vnější formy. Tímto se pomalu vytrácí srozumitelnost symbolu a zůstává pouze vnější forma, podoba. „*V současnosti znakové změny probíhají rychle a s velkou četností. S postupem demokracie jsou prostupné jednotlivé společenské skupiny (včetně zájmových a ideových skupin), stejně jako dochází k úzkému kontaktu a míšení jednotlivých kultur (stále častěji se hovoří o multikulturní společnosti). Symboly jsou přístupné všem. Jejich obsah se však rozšířením deformuje. Mechanické převedení symbolu do jiné společenské a kulturní situace má za následek většinou vyprázdnění symbolického obsahu,*

⁸ SKARLANTOVÁ, J. *Oděv jako znak*. Praha: Univerzita Karlova, 2007. s. 12

*někdy dokonce i ztrátu jakékoliv znakovosti, a změní se v pouhou módní vlnu.*⁹

Současná móda se zmocňuje i dříve nedotknutelných symbolů, najednou neexistuje žádné tabu. Móda se inspiruje celým kulturním světem, tradicemi, historií a využívá symboly, které vytrhne z koncepce a z jejich původního významu. Demokratizací a uvolněním společnosti, dochází k rozvolnění společenských norem, včetně té oděvní. Není problém v tom, že móda narušuje zažitá konvence, ale spíše že tak činí z neznalosti, že neřeší hlubší význam symbolů. Vyprázdnění symbolu přechodem do jiného společenství funguje obousměrně. Jana Skarlantová uvádí jako příklad hermelín. Hermelín byl původně význačnou ozdobou králů, postupně se však rozšířil ve společnosti a kožešinku pak oblékaly i parádivé dámy. Na druhé straně uvádí punkové symboly, jako spínací špendlíky a žiletky. Ty se následně ve vylepšeném provedení objevily i na přehlídkách haut couture. Roztrhané džíny, kožené bundy jsou dnes součástí běžného šatníku. Symboly vyrvané ze svého původního významu si tak žijí dále svým životem. Může nastat paradoxní situace, kdy jeden symbol má v téže společnosti více paralelních významů, opět je vhodným příkladem symbol kříž (viz. Kříž). Kříž se dostal ze sakrální sféry do běžné módy, kde většinou nemá hlubší sdělení (má však i mnoho dalších významů). Je tak typickým příkladem toho, že móda nepracuje jen s novými nápady, ale zmocňuje se i starých zobrazení, tradičních symbolů.

Současná kultura vytvořila situaci, kdy není nic nedotknutelné, zrušila všechna tabu. Náhle není „nic svaté“. Abychom se zorientovali, musíme porozumět sociální aplikaci, transformaci symbolů, kódů artefaktů. Zdá se, že v popředí zájmu již nestojí to, co který znak – symbol – znamená, ale jak je tvořen jeho význam, jak se znak proměňuje ve vztahu ke kontextům jeho vznikání, které kontexty jsou určující a především kdo vytváří jeho význam.

„Věčná přítomnost řeči a symbolů či ohraničenost symbolů života i sociálního světa, jako základních úběžníků lidského vztahování ke světu je neustálou pobídkou k novým interpretacím postavení člověka ve světě v kontextu soudobé situace.“¹⁰

Nebezpečí či alespoň chaos nastává, když se na úkor nového významu symbolu potlačí ve vědomí společnosti původní význam symbolu. Dochází

⁹ SKARLANTOVÁ, J. *Oděv jako znak*. Praha: Univerzita Karlova, 2007. s. 21

¹⁰ MUCHA, I. *Symboly v jednání*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000. s. 73

k ironizaci symbolu či k jeho nadměrnému zprofanování, často k oběma případům naráz. Tento způsob vyprázdnění symbolu je v dnešní době velmi častý. Ujme se ho móda a nabídne ho k masovému napodobování a rozšiřování. Náhle se s rezignací na jeho obsahový význam stává ze symbolu pouhý dekor. Rychle se proměňující módní trendy hledají stále nové zdroje. Znaky a symboly jsou vhodnou obětí pro oděvní průmysl. Výroba a prodej oděvních doplňků je velký mezinárodní byznys. Pro vyšší zisky je nutná častá obměna trendů. Ta zajišťuje možnost výroby a poptávky dalších nových a nových předmětů. Rychle se proměňující módní trendy hledají stále nové inspirační zdroje. A tak jsme svědky neuvěřitelných a nesmyslných spojení symbolů s módním oděvem.

Podobný názor jsem našla na blogu pana Síbka, který uveřejnil článek „Symboly přestaly mluvit“. *„Není překvapením, že v tržně orientovaném světě je primární otázkou prodejnost. A ta dokáže vyprodukovat někdy opravdu hodně absurdní obrazy.“*¹¹ Ve svém textu se pozastavuje nad přechodem symbolu lebky z temných sfér smrti a nebezpečí do světa módy, kde má zastupovat „sexy“ zobrazení. Sám ale dodává: *„Příběh lebky je jen jedním s tisíce, podobně by se dalo psát o různých náboženských, politických a duchovních symbolech (kříž, obrácený kříž, pěticípá hvězda, pentagram atd.). Pro většinu lidského stáda už jsou to jen dekorace, často sexy motivy bez obsahu. Ve světě, kde znaky ztrácejí význam, se však brzo může ukázat, že ztratíme schopnost jasně se dorozumět.“*¹²

1.1.2 Politické symboly

Čtyři symboly, které jsem vybrala, nabraly jiný význam od svého původního převážně ve 20. století. Z rudé pěticípé hvězdy se stal symbol politický, označující komunistickou dělnickou třídu. Pojetí svastiky znetvořil nacistický režim. Symbolický význam kříže se vyprázdnil, podobně tak symbol lebky zažil během minulého století divoké kotrmelce. V politice či ideovém systému (hnutí) byly využity všechny čtyři vybrané symboly. Jsou to znaky jednoduché grafiky s vysokou výpovědní hodnotou.

¹¹ SÍBEK, T. Symboly přestaly mluvit. [internet] 10. 7. 2009, [19. 2. 2010]. <http://blog.sibek.cz/?p=723>

¹² SÍBEK, T. Symboly přestaly mluvit. [internet] 10. 7. 2009, [19. 2. 2010]. <http://blog.sibek.cz/?p=723>

Do jaké míry takové symboly ovlivňují hlubinné vrstvy osobnosti, není doposud dostatečně psychologicky vyzkoumáno. Jejich účinek je však nepopiratelný.

V knize Hanse Biedermana lze nalézt analýzu politických symbolů. Podle něj znaky s horizontálně vertikální strukturou působí konzervativně, staticky až defenzivně, ale znaky položené na diagonálu vyjadřují mobilitu, dynamiku, agresivitu. Podobně tak znaky s hroty a cípy. Převědeme - li to na konkrétní příklady, tak nelze tomuto tvrzení odporovat. Nacistický hákový kříž, tedy pravotočivá svastika pootočená o 45 stupňů, jasně vyjadřuje otáčivý pohyb, agresivitu. Fašistické znaky jako jsou blesky, šípy, runy – např. konkrétně runy Sig jednotek SS; symboly levice jako jsou: srp s kladivem ve znacích dělnicko-rolnických států nebo sovětská pěticípá hvězda či tři šípy rakouských sociálních demokratů splňují druhou podmínku. Oproti tomu berličkový kříž, symbol rakouské Vlastenecké fronty (1933 – 1938), působí ploše, nehybně.

V Litvě, Lotyšsku, Polsku i Maďarsku jsou uvedené symboly zakázány. Jde o symboly totalitních režimů, nacismu, ale i komunismu. Naopak v USA není trestné ani zobrazení hákového kříže. A jak je to tedy přesně se zakázanými symboly u nás? Které zobrazování je trestné?

V České republice se posuzují jako trestné především symboly spojené s historickým nacismem, které jsou užívány soudobými neonacisty. Většina historických symbolů nacismu je spjata s NSDAP, i když mohla mít i širší využití. U trestních oznámení souvisejících s komunismem jsou tyto případy doposud odkládány jako netrestné již vyšetřovateli nebo zákonnými zástupci. Vzniká tak velmi zvláštní situace, která není dosud pořádně vyřešená. Petr Blažek se ve svém referátu „Pěticípá rudá hvězda, srp a kladivo, historie a proměny komunistických symbolů“ zmiňuje o akci umělecké skupiny Podebal, která na dvou místech vltavského nábřeží malovala symboly nacismu a komunismu. *„V obou případech byli malíři sice odvedeni policisty, po několika týdnech se však začalo vyšetřovat pouze malování nacistické svastiky. Naopak obraz s komunistickými symboly, se srpem, kladivem a hvězdou byl potichu vrácen a celá věc skončila do ztracena. Tady ta úplně primitivní akce, která zpočátku byla vnímána např. redaktory ČT jako naprosto příliš jednoznačná na to, aby tam došlo k nějakému konfliktu, nakonec*

*ukázala, že opravdu ta asymetrie je zcela patrná, jasná a že ty příslušné paragrafy jsou vykládány v obou případech zcela odlišně.*¹³ Pokud se týká symboliky soudobých extremistických stran bez toho, aby se tyto strany v historii podílely na zločinech totalitních režimů, nejsou v ČR až na výjimky vnímány jako trestné (pokud se nejedná o ilegální krajně pravicové strany, které ovšem svojí symbolikou navazují na historický nacismus, či o symboliku jinak provázanou s historickým nacismem či fašismem). Samo znázornění výše popsaných symbolů k trestněprávnímu postihu nestačí, je třeba, aby přistoupily i další aspekty (prvky) jednání. Stěžejním prvkem je vůle osoby přihlásit se k myšlenkám, které organizace užívající takový symbol zastávaly nebo zastávají.

V České republice jsou proti veřejnému užívání extremistických symbolů nejčastěji využívány § 403 trestního zákona (Založení, podpora a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka) a § 404 trestního zákona (Projev sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka), využitelné jsou však i § 355 (Hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob) a § 356 trestního zákona (Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod), objevily se i případy aplikace § 358 (Výtržnictví). V českém právu neexistuje žádný jednoznačně stanovený symbol či seznam symbolů, které by byly a priori trestné, což ostatně za stávající situace neumožňuje ani formulace příslušných skutkových podstat v trestním zákoně. Nejde totiž o postih samotných symbolů, ale o postih ideologií, jež symboly prezentují. Takovýto seznam tedy nemůže být sestaven, neboť by časem zcela ztratil na aktuálnosti. Extremisté by si našli nové symboly, jimiž by propagovali svoji ideologii. Symbolem, jehož užívání může být postihováno, se může stát cokoliv, záleží na tom, jaký způsob a prostředek prezentace si subjekt zvolí (může se jednat i o dosud zcela nepolitický symbol). Policejní orgány činné v trestním řízení fakticky využívají typologii symbolů z níže uvedených publikací od Jana Chmelíka, nicméně tyto prameny pochopitelně nemají právní relevanci a soudy k nim při rozhodování konkrétních případů nemusí přihlížet. Navíc se jedná pouze o typologii symbolů se vztahem k tzv. "rasovým motivům".

¹³ BLAŽEK, P. *Pěticipá rudá hvězda, srp a kladivo - historie a proměny komunistických symbolů*. In: Sborník referátů, které zazněly na Veřejném slyšení Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice na téma: Symboly komunismu. Praha, Senát Parlamentu ČR 2008, s. 8 http://www.martinmejstrik.cz/Data/files/stopy%20k_komplet.pdf

1.2 Význam a vývoj jednotlivých symbolů

1.2.1 Svastika

Jedno z předních míst mezi symboly zaujímá svastika [svastyka]. Sanskrtský výraz swastika složený z výrazů „su“ a „asti“ znamená něco dobrého či přízeň osudu. Je to kříž se zahnutými konci neboli hákový kříž. Přesněji řečeno druh hákového kříže¹⁴

„Druh kříže, známý především jako politický symbol a považovaný za dávný indoevropský nebo speciálně germánský symbol. Svastika se skutečně vyskytuje v mnoha kulturách Starého i Nového světa a lze ji pojímat jako variantu kříže v kruhu.“¹⁵

Nejstarší doklady toho posvátného symbolu jsou známy již z **neolitu** (mladší doby kamenné) v oblasti Evropy a Předního Východu, kde se objevuje hlavně na keramice. Lze se s ní setkat už kolem roku 2000 př. n. l. v harrapské kultuře (civilizace v údolí Indu, Mohendžodáro). Drží se v neolitu (pozdní době kamenné) i v době bronzové (objevuje se např. na olověných idolech z mykénského období). Výrazné rozšíření tohoto symbolu nastává ve střední Evropě od starší doby železné /kultura halštatská, 800-450 př. n. l./ kdy se hojně objevuje jako výzdobný prvek na tzv. sakrální, obřadní keramice. Na našem území se trojramenná i čtyřramenná svastika objevuje např. na tzv. moravské malované keramice, později i na předmětech slovanských, vč. doby velkomoravské a v dobách pozdějších.

¹⁴ „svastika – starý indogermánský znak pro oheň a slunce“ (levotočivá)

„hákový kříž – velmi starý symbol; lat. „crux gammata“, původně symbolizovat znak ohně a slunce“

„nacistický hákový kříž - symbol nadvlády

FROTSCHER, S., *5000 symbolů a znaků světa*. 1. vyd. Praha : Grada, 2008. s 205
¹⁵ BIEDERMAN, H. *Lexikon symbolů*. 1.vyd. Praha: Beta, 2008. s. 175

Přesná symbolika svastiky je neznámá. Byla tedy vykládána různě. Jako otáčející slunce; zářivé kolo poledního slunce; sluneční vůz; pól a hvězdy otáčející se kolem něj; hlavní světové strany; čtvrtiny měsíce; čtvero větrů a ročních období; pohyb vzdušného víru; jako symbol velkého Dechu, který roztočil chaos a proměnil ho v tvůrčí sílu; kruhový pohyb kolem země; střed; tvůrčí síla pohybu; vyvážení cyklů; otáčení kola života; jako sjednocení mužského a ženského principu; „*kříž ztělesňující čtyři čtvrtiny, přes nějž se v kruhu pohybuje sluneční síla, a proměňuje je tak v kruh, tj. proměna kruhu ve čtverec a kvadratura kruhu; kříž, jehož vertikální a horizontální linie ztělesňují ducha a hmotu a čtyři stupně existence.*“¹⁶ Svastika je symbolem života, dlouhověkosti, požehnání. To, že má dvojí podobu – levotočivou a pravotočivou, má také více významů. Například je vykládáno jako symbol mužského a ženského principu; jako solární a lunární aspekt; a jak je popsáno níže – v Číně se tak znázorňují síly jin a jang.

Svastika je symbol používaný prakticky ve všech filosoficko-náboženských učeních indického původu – v buddhismu, hinduismu i v džinismu (dharmová náboženství). Ve všech těchto náboženstvích je to mnohoznačný symbol, obecně je chápána jako symbol štěstí.

V hinduismu je svastika považována za výjimečně svatý a pozitivní symbol, je proto velice často používána při všech možných příležitostech. Lze ji vidět na zdech hinduistických chrámů, na oltářích, oblečení, špercích atd. „Sbastik“ (bengálsky „svastika“) je také běžné bengálské jméno. Symbolický význam svastiky je v hinduismu mnohoznačný: obě formy svastiky (tj. levotočivá a pravotočivá) zde značí jednotlivé formy boha Brahmy (pravotočivá – vyvíjení vesmíru, levotočivá – zanikání vesmíru), vedle toho se svastika používá jako sluneční symbol boha Súrji nebo jako symbol stability (čtyři světové strany). Svastika je navíc jeden ze 108 symbolů boha Višnu a značí životodárné sluneční paprsky. Kromě Brahmy, Súrji, Višnu je tento symbol spojování s dalšími bohy, např. Šivou a Gangou, s védským bohem Agnim, též je to symbol Djause, starobylého árijského boha oblohy, později Indry atd.

¹⁶ COOPEROVÁ, J. C. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 184

V buddhismu je opět svastika mnohoznačný symbol. Reprezentuje zde dharmu, universální harmonii a rovnováhu protikladů. Levotočivá svastika dále značí lásku a milosrdenství, pravotočivá sílu a inteligenci.

Ve staré Číně jako „wan-cu“ symbolizovala čtyři světové strany. Zhruba od roku 700 n. l. nabývá na významu číslovky deset tisíc či souvislých řad, tj. „nekonečně mnoho“ - nekonečno a nekonečné trvání bez počátku a konce, nekonečnou obnovu života, věčnost nacházející se v duchu Buddhy. Je proto často vyobrazována ve středu prsou jeho obrazů a soch. V zenu symbolizuje "pečeť Buddhova ducha" či „pečeť jeho srdce“, která se předává od patriarchy k patriarchovi. Užívají se tu dokonce obě podoby svastiky a to pro znázornění sil jin a jang. Navzájem propletené svastiky, které jsou někdy nazývány „Šalomounovými uzly“, symbolizují nevyzpytatelnost a nekonečnost.

V džinismu znamená božskou sílu, stvořitele nebe a země. Čtyři ramena svastiky čtyři úrovně bytí: boží svět nebeský, lidský svět, zvířecí a rostlinný svět a podsvětí (J.C.Cooperová uvádí jako čtvrtý svět – svět protoplazmy)

Jako náboženský symbol byla (a někdy i dodnes je) svastika používána některými kmeny amerických indiánů. Například severoamerický kmen Navahů používal svastiku jako posvátný symbol při některých rituálech. Jako svaté znamení "tlalok" je doložena i v kultuře starého Mexika. Obecně znám jako symbol štěstí, plodnosti, deště.

Mnoho evropských národů používalo před přijetím křesťanství svastiku jako náboženský symbol. Poměrně brzy se vyskytoval ve střední, západní a severní Evropě, na Islandu, v Laponsku, Finsku a předkřesťanském Irsku a Skotsku. Velkého rozšíření dosahuje svastika v řecké (např. staré řecké mince ze Syrakus), etruské a římské kultuře (vyskytuje se často na římských náhrobcích). Hans Biederman píše: *“Ve Středomoří byly konce ramen občas zavinuté. Jako čtyřnásobek třetího písmene řecké abecedy gamma (Γ) se jí říkalo „crux gammata.“*¹⁷ Dobře ji znali i Keltové. Mimo jiné je doložená u Slovanů (z Kyjevské Rusi a u Polabských Slovanů; v Polské části Tater se svastika používala jako lidový ornament až do 20. století). Slované ji často umísťovali na dna svých nádob jako tzv. hrnčířskou značku. Ve slovanském folklóru přežívá svastika až do

¹⁷ BIEDERMAN, H. *Lexikon symbolů*. 1.vyd. Praha: Beta, 2008. s. 175

novověku, kde je aplikována na výšivkách, kraslicích, obřadních chlebech apod. Velice populární se svastika stala u Germánů, jimž představovala Thorovo kladivo (atribut jednoho z nejdůležitějších germánských božstev, Thora - boha vzdychu, hromu a blesku) a kteří jí často zdobili nádoby, spony, hřebeny, zbraně atd. Doložená je i u Anglosasů, u Baltských národů, apod.

V křesťanství se svastika používala jen v minulosti a to jen dosti okrajově. V době pronásledování křesťanů v Římské říši se svastika někdy používala jako zástupný symbol místo pronásledovaného latinského či řeckého kříže (podobně se však používaly i jiné symboly – např. znak kotvy). V encyklopedii J. C. Cooperové se o svastice v souvislosti s křesťanstvím píše: *„svastika se jako symbol Krista, jemuž byla dána veškerá moc, často vyskytovala v katakombách. Ve středověku to byl gammadion, kříž tvořený čtyřmi velkými gama (viz výše), jenž se užíval jako symbol Krista, úhelného kamene, a také čtyř evangelistů, s Kristem jako středem.“*¹⁸

Tak se tedy okrajově objevovala svastika, jako symbol vítězství Krista nad smrtí, v některých románských a gotických kostelech. S pozdějším upevněním křesťanství svastika v Evropě vymizela (používali ji však např. alchymisté).

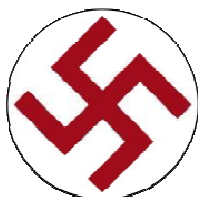
V některých starověkých a středověkých židovských synagogách se svastika také objevuje. Jedná se však pouze o dekorativní prvek, často doprovází ostatní solární symboly.

Archeologické nálezy svastiky u mnoha starověkých indoevropských národů, jako jsou např. Řekové (mj. i v Tróji), Chetitě, Germánské kmeny, Peršané atd., vedly k teorii, že svastika byla původně obecně indoevropský symbol. Tato teorie (původně navržená Schliemannem) se na přelomu 19. a 20. století stala značně populární. Do širšího povědomí západní civilizace ji tedy vrátili vědci z oblasti etnografie a historie a od nich převzali např. i romantičtí umělci (malby, kresby a sochy dávných Germánů, Slovanů atd., u nás např. J. Mánes a M. Aleš).

¹⁸ COOPEROVÁ, J. C. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 185

Svastika se stala v Evropě a v USA běžně používaným symbolem. Byla chápána jako symbol štěstí, a tak se používala v mnoha různých emblémech jak civilních organizací, tak i vojenských jednotek.

Ve wikipedii, internetové encyklopedii, se uvádějí například tyto znaky:

Lotyšský výsostný znak z let 1926 - 1940

„Modrá svastika se v letech 1918 - 1945 používala jako výsostný znak ve finské armádě, v omezené míře (s mírně změněnou geometrií, aby se výrazně lišila od nacistické) se svastika ve finském letectvu používala i později.

Lotyšské letectvo používalo v letech 1926 až 1940 červenou svastiku jako výsostný znak na svých letadlech.“ Mimochodem v sousední Litvě je stále talismanem a znamená štěstí, užívají tam její sanskrtský název.

Původní emblém 45. pěší divize americké armády

„Některé americké vojenské jednotky měly jako svůj emblém svastiku (např. 45. pěší divize používala do 30. let žlutou svastiku na červeném pozadí – jedná se o domorodý indiánský symbol).

Svastika byla značně oblíbená i v Polsku, mnoho jednotek polské armády používalo ve 20. letech svastiku jako součást svého emblému.

*V roce 1917 Ruská prozatímní vláda natiskla bankovky, na kterých byla zobrazena pravotočivá svastika. Bankovky se však nedostaly nikdy do oběhu.*¹⁹

Svastika jako symbol nacismu

Nacistický hákový kříž

V nynější době, v západní kultuře, je svastika nejvíce zprofanována jako nacistický symbol.

Užití svastiky jako nacistického symbolu vycházelo z teorií, že svastika byla prastarý árijský symbol. Tak si ho přivlastnila některá nacionální hnutí minulého století nejen v Německu, ale i v Rakousku. Pravotočivá svastika byla oficiálně přijata jako symbol NSDAP v roce 1920, neoficiálně se však používala už dříve. Svastiku používala Deutsche Arbeiterpartei – přímý předchůdce nacistické strany. Také Ehrhardtova Dobrovolnická brigáda (Freikorps Brigade) si na své helmy malovala velké hákové kříže. Tato brigáda zasáhla na začátku roku 1920 v Berlíně v době tzv. Kappova puče.

Obecně se svastika používala v provedení – černý pravotočivý hákový kříž v bílém kruhu na červeném poli. Svastika byla vykreslena v mřížce 5 krát 5 čtverců a byla pootočená o 45°. jednotlivé nacistické organizace měly však tento znak mírně pozměněn. Podobně pootočenou černou svastiku v bílém čtverci postaveném nakoso používala mládežnická organizace Hitlerjugend, Luftwaffe používala na směrových plochách svých letadel bíle orámovanou černou svastiku (opět nakoso).

Němečtí nacionalisté ztotožnili tento symbol s ohnivostí, dravostí a silou "germánské ducha" a později tzv. arijské rasy. V knize Tajné dějiny Evropy je

¹⁹ Svastika [internet], [27. 1. 2010] <http://cs.wikipedia.org/wiki/Svastika>

uvedena citace z Mein Kampf: „Zubař ze Stranbeku (míně Friedrich Krohn) přišel s návrhem, který nebyl špatný a byl velmi blízký mému vlastnímu návrhu. Měl však jednu chybu, a to, že svastika se zahnutými rameny byla zakomponována do bílého disku. Já jsem mezi tím, po mnoha pokusech, vytvořil konečnou formu: vlajku se červeným pozadím, bílým diskem a černou svastikou uprostřed... Jako národní socialisté vidíme svůj program ve vlajce. V rudé vidíme sociální hnutí, v bílé nacionální ideál a ve svastice naši misi v boji za vítězství Árijského člověka, stejně jako vítězství ideálu tvůrčí práce, která – jako taková – byla a vždy bude protisemitská.“²⁰

„Ve svastice našel Hitler symbol, který byl masami identifikovatelný stejně snadno jako muslimský srpek měsíce nebo komunistický srp s kladivem.“²¹

Nacistická éra tento symbol zcela zdiskreditovala. Následkem zneužití svastiky pro fašistickou diktaturu se původní pozitivní významy tohoto symbolu potlačily a dnes je svastika v západní kultuře tabuizována. Její používání je v mnoha zemích trestné.

Další symboly zneužité pro nacistické emblémy:

Vhodnými symboly byly zvoleny předrunové symboly, keltské, starogermánské a vikingské runy. Nejznámější je **Runa sig**, jejíž symbol byl spojován s německým *sieg* (vítězství) – známé z nacistického pozdravu Sieg Heil (sláva vítězství). Dalšími jsou například Wolfange, Leben-Rune, Odal-Rune (obrázky v příloze). Také bylo zneužito několik křížů, kromě hákového je to například keltský kříž a dvojitý kříž. A symbol zdánlivě obyčejné – symbol lebky, jelena, klíče, protěže, šipky a mnoha dalších. Všechny takové symboly sloužily k označení nacistických (SS, SA, divize Waffen SS aj.) a fašistických jednotek, ale i jednotlivých organizací v rámci NSDAP (projekt Lebensborn, Rasový a osídlovací úřad) a další státních organizací. Nacistická strana rozprostřela chapadla do všech složek německého života. Každá jeho složka byla řádně označena.

²⁰ VURM, B. *Tajné dějiny Evropy III*. Praha: Eminent, 2000. s. 150

²¹ VURM, B. *Tajné dějiny Evropy III*. Praha: Eminent, 2000. s. 150

Neonacismus

Symbolika u neonacismu má čtyři hlavní cíle:

- pomáhá jednotlivci identifikovat se se skupinou
- symboly představují vyjádření určité myšlenky, ideje či odkazu
- umožňuje vyjádřit rasistické, xenofobní a antisemitské myšlenky skrytým způsobem
- napomáhá pocitu sounáležitosti se skupinou

Podle Jana Chmelíka²² vzniklo rozdělení symbolů zneužívaných neonacisty.

Symbole:

- otevřeně rasistické (hákový kříž, Totenkopf, runa Sig)
- latentně rasistické (keltský kříž, runy, symbolika čísel, symbolika barev, akronymy)
- bez rasistického zaměření (například jen nápisy jako „skinheads“)

Symbolika ultrapravicových hnutí (viz. příloha)

používané slovní zkratky:

- **RAHOWA** (Racial Holy War)
- **BaH** – Blood and Honour
- **BHS** – Bohemia Hammer Skins,
- **ISD** – Ian Stuart Donaldson
- **ZOG** – Zionist Occupation Government
- **POW** – Prisoners of War
- **ACAB** – All Cops Are Bastards

Číselná symbolika:

Čísla znamenají pořadí písmen v abecedě.

14 – 14 slov -We must secure the existence of our people and a future for white children (respektive 10 - My musíme chránit existenci našich lidí a budoucnost bílých dětí)

18 – AH Adolf Hitler

²² CHMELÍK, J. *Symbolika extremistických hnutí*. Praha: Armex: Trivis, 2000

28 – BH Blood and Honour

88 - HH Heil Hitler

Neonacisté mají také své oblíbené značky oblečení. Nejčastěji to jsou: Lonsdale, Everlast, Thor Steinar, Fred Perry, Ben Herman. Někteří z těchto výrobců se sice proti spojení s neonacistickým hnutím ohradili, nicméně neonacisté si je vybrali za své poznávací znamení.

1.2.2 Komunistická symbolika

Svastika a další doposud popsané symboly reprezentují myšlení extrémně pravicové. V další části se budu zabývat symboly z opačné strany politického smýšlení a to ultralevicové. Symboly obou přístupů a jejich propagování mělo být trestné podle zákona 40/2009 Sb. trestní zákoník § 403 a 40/2009 Sb. trestní zákoník § 404.

Není to dlouhá doba, co komunistické symboly opustily své významné pozice, které zaujímaly v našem každodenním životě. Ještě nedávno „zdobily“ náš svět, patřily k tradičním kódům, se kterými se zacházelo bezmyšlenkovitě, mechanicky. Mnoho lidí je bude mít na vždy hluboko zaryté v paměti, přesto není neobvyklé, že si nejsou zcela jisti jejich významem. Potvrzuje se to při mnoha debatách a „bojůvkách“ kolem pomníků, památníků apod. Je jisté, že nejsme se svou nedávnou historií ještě zcela smířeni, a také proto podobné problémy nemají jednotné a jednoduché řešení. Zatím existuje velmi málo odborných pramenů, ze kterých by se dala historie a teorie komunistické symboliky čerpat.

Symboly, o kterých bude následující obecný text (přehled), využívaly ultralevicové organizace, politické strany, skupiny, hnutí vycházejí ze základních principů marxismu a leninismu. Komunistické symboly představují pracující lid a často také zobrazují revoluční činnost. Setkáváme se tedy s vyobrazením srpů a kladiva, průmyslových výrobků, nářadí, zemědělských plodin, ale také s vycházejícím sluncem, které představuje „nový svět“.

Srp a kladivo

Zkřížený srp a kladivo symbolizuje pevný svazek dvou společenských tříd – rolníků a dělníků. Srp je symbolem i nástrojem sklizně. Srp a kladivo jako symbol se poprvé objevil na přelomu března a dubna 1918 v soutěži na vytvoření státních symbolů bolševického státu. Na základě schváleného návrhu zhotovil sochař Andrejev státní znak a pečeť. Na znaku byl symbol vycházejícího slunce obklopený snopy pšenice, ústředním symbolem byl srp a kladivo; to vše na rudém poli. Znak překříženého srpu a kladiva, v podobě jak jej známe z vlajky, je připisován několika osobám, hlavně však výtvarníkovi Kamzolkinovi. Ten se údajně zmínil, že symbol vytvořil na prvomájové oslavy roku 1918 v Moskvě. Hlavním státní emblémem ruského bolševického státu se stal srp s kladivem v červenci 1918. To byl ještě obklopen paprsky slunce a věncem klasů. Vlajka Sovětského svazu, tak jak si ji pamatujeme i my - tedy žluté náradí s pěticípou hvězdou na rudém poli, vznikla v roce 1923. V roce 1955 byly pro kresbu srpu a kladiva stanoveny pravidla.²³

S postupným šířením komunismu v druhé polovině 40. let 20. století se tento symbol dostal do východní a střední Evropy – do zemí ovládaných SSSR a začal představovat komunismus na celosvětové úrovni. Symbol srpu a kladiva se běžně používal i v bývalé Československé socialistické republice.

Po roce 1989 byly tradiční bolševické symboly velmi rychle odstraňovány, spolu s nápisy a sochami odkazujícími na předlistopadový režim. Rokem 1990 zmizely původní symboly i ze znaku komunistické strany Československa. Dnes se tradiční symboly opět objevují a to u radikálních levicových hnutí jako je Štěpánova KSČ.

²³ „Srp a kladivo jsou vepsány do pomyslného čtverce, jehož strana je rovna čtvrtině šířky vlajky; špička srpu se dotýká horní strany čtverce, zatímco násady obou těchto nástrojů končí v jeho dolních rozích. Délka kladiva i s násadou je rovna třem čtvrtinám úhlopříčky čtverce. Pěticípá hvězda je vepsána pomyslné kružnici o průměru rovné osmině šířky vlajky, jež se dotýká středu horní strany čtverce. Vzdálenost svislé osy hvězdy i průsečíku os kladiva a srpu od žerďové strany je rovna třetině šířky vlajky.“ MUCHA, Ludvík – VALÁŠEK, Stanislav: *Vlajky a znaky zemí světa*. GKP, Praha 1987, s. 45-46

Symbol, podobný srpu a kladivu, mělo Východní Německo, místo srpu zasadili Němci do znaku kružidlo, jako symbol inteligence. Kolem kladiva a kružidla se vinou pšeničné klasy, symbolizující vrstvu rolníků. Symbol byl však stylizován podle vzoru zkříženého srpu a kladiva.

Se zánikem reálného socialismu se tento symbol opět přestal používat. Nové či rekrutované komunistické strany zvolily symboliku jinou. Srp a kladivo v nás stále vyvolává asociace s režimem SSSR a jinými vládami, které pod záminkou tvoření lepší společnosti silně porušovaly lidská práva. Vnímáme ho tedy příliš agresivně. I země, které se k odkazu Sovětského svazu hlásí, např. KLDK, mají svůj symbol pozměněný. (KLDK – kosa, štětec, kladivo – to představuje jednotu rolníků, pracující inteligence a dělnictva). Stejně tak vlajka Angoly se odkazuje k původní symbolice Sovětského svazu (na vlajce je hvězda, mačeta a ozubené kolo, na znaku je mačeta překřížena motykou)

Srp a kladivo jsou dodnes součástí státního znaku Rakouska, mají zde však jinou symboliku, a to jednotu dělníků, rolníků a buržoazie v republice.

Rudá pěticípá hvězda

Hvězda²⁴ symbolizuje pět prstů ruky dělníka, ale též i pět kontinentů, které má komunistický systém ovládnout. Symbolizuje také spojení dělníků, rolníků, vojáků, mládeže a pracující inteligence.

²⁴ Hvězda obecně:

- **Hvězda** – zvěstuje štěstí, zdraví, nový život. Symbolizuje slávu a dobré skutky.
- **Trojčipá hvězda** – koňská udice
- **Čtyřpaprsková hvězda** – hvězdový kříž
- **Pěticípá hvězda** – v rudém provedení symbol socialismu;
 - vyjadřuje svými pěti hroty člověka (jeho hlavu, pár rukou a pár nohou) → pentagram
 - hvězda s vrcholem směřujícím vzhůru znamená usilování, světlo,

Nejprve byla rudá hvězda používána komunisty v období Občanské války v Rusku (1917). Poté se spojila s označením Rudé a Sovětské armády. Tuto pěticípou hvězdu převzaly do svých státních symbolů a znaků i další socialistické státy (Jugoslávie a její svazové republiky, apod.). Po rozpadu Sovětského svazu (východního bloku, sovětské sféry vlivu) se v 90. letech postupně upouštělo od užívání symbolu rudé hvězdy; v některých zemích je její zobrazení dokonce zakázáno zákonem (Maďarsko, Polsko).

Pěticípá hvězda různých barev se objevuje na mnoha znacích a vlajkách států. Ne vždy však odkazuje na socialistický systém v zemi (viz. příloha). Červená pěticípá hvězda je také symbolem českého sportovního klubu Slavie a do nedávna byla i ve znaku Sparty. S komunistickou rudou hvězdou, však tyto symboly nemají nic společného.

Dnes se o komunistické symbolice hovoří zejména v souvislosti s jejím problematickým chápáním v rámci trestního zákoníku, který zakazuje propagaci hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka. Takovým hnutím komunismus jednoznačně je. K jeho symbolice se však tak jednoznačně nepřístupuje. U trestních oznámení souvisejících s komunismem jsou tyto případy doposud odkládány jako netrestné. Vzniká tak velmi zvláštní situace, která není dosud pořádně vyřešená.

Jednoznačným dokladem o neustálých zmatcích ohledně posuzování a vnímání komunistické symboliky jsou rozmíšky kolem symbolů na pomnících. Mediálně známý je **pomník v brněnském Králově poli**. O co tu tedy konkrétně jde. Při osvobození Brna roku 1945 bylo v parku v Králově poli pochováno několik vojáků Rudé armády. Pro uctění jejich památky zde byl roku 1946 postaven pomník. Problémem jsou symboly srpu a kladiva, ty byly na pomník umístěny hned při jeho výstavbě v roce 1946. Po listopadovém převratu (1989) musel symbol zkřížených nástrojů zmizet, jako většina znaků komunismu po celé

-
- duchovnost, vzdělávání; směřuje-li špice hvězdy dolu, pak
 - znamená zlo, čarodějnictví, černou magii
 - vyskytuje se i na dalších vlajkách
 - **šesticípá hvězda** – ze dvou přes sebe položených trojúhelníků; je spojením
 - mužského a ženského trojúhelníku, ohně a vody; je židovským
 - symbolem → hexagram

republice. Roku 2007 se ale symboly na pomník vrátili, v rámci propagace KSČM (iniciátorem a autorem byl Aleš Kopka, člen městského výboru KSČM v Brně. Krátce po instalaci se však chopil brusky královopolský místostarosta René Pelán a symboly z pomníku odstranil. Na městský úřad po této akci přišla stížnost Ruské federace a město v dubnu 2009 nechává symboly nainstalovat znovu, tentokrát v podobě pěticípé hvězdy se zkříženým srpem a kladivem uprostřed. A znovu se kolem symboliky rozhořely spory. Stále jde o srp a kladivo, jakožto znaku Sovětského svazu, znaku mezinárodního komunismu. Nejde o symbol Rudé armády, pro jejíž vojáky byl pomník vystavěn. K celému problému se konečně začali vyjadřovat i historici. Historik Pavel Paleček tvrdí, že srp a kladivo měli sice vojáci Rudé armády na knoflících a na čepicích, ale šlo pouze o určitou jednotku, takže to nebyl oficiální symbol Rudé armády. Připomíná, že by se neměly zaměňovat symboly, které jsou součástí výzbroje nebo výstroje Rudé armády za oficiální symbol. Ten byl vždy jen jeden a byla to rudá hvězda. Dále říká: *„Dva roky používaly určité jednotky Rudé armády označení na rukávu, na kterém byl hákový kříž. Také je absurdní tvrdit, že hákový kříž je znakem Rudé armády, ačkoli lze historicky doložit, že tento symbol byl určitou dobu u určité jednotky dávno před tím, než vypukl nacismus v Německu, používán.“*²⁵. Pro pomník byla tedy historiky doporučena prostá červená hvězda, která byla jediným sdíleným symbolem Rudé armády. Opětovné navrácení symbolů vyvolávalo kontroverzní reakce. V průběhu roku 2009 se u pomníku konalo několik happeningových akcí, pořádaných mladými lidmi (polepení symbolů fotografií Milady Horákové; 21. 8. 2009 přibýly kolem symbolu modely tanků – pro upomínku okupace; 17. 11. 2009 byl pomník polepen fotografiemi obětí komunistického režimu a přidán byl i jejich jmenný seznam; symboly byly dokonce pomalovány hákovým křížem, ten se tam objevil i letos v lednu). Celá věc se ještě komplikuje tím, že pomník je kulturní památkou. Podle nejnovějších zpráv o pomníku (19. 1. 2010) bylo schváleno definitivní a oficiální odstranění komunistických symbolů z pomníku.

Proč má hvězda a další komunistická symbolika rudou barvu? **Červená barva** je většinou spojována se změnou či dokonce revolucí. Rudá vlajka byla původně vyvěšována ve Francii před rokem 1789 na znamení toho, že vypukly boje a nepokoje. Ale později, roku 1791, ji vyvěsil La Fayette, když potlačoval

²⁵ Patří na pomník Rudé armády srp a kladivo? [internet], 15. 5. 2009, [17. 1. 2010]. <http://tn.nova.cz/magazin/historie/novinky/patri-na-pomniky-rude-armady-srp-a-kladivo.html>

antiroyalistická povstání. Vlajka tak začala symbolizovat revoluční osvobozené hnutí. Komunisté její význam vysvětlují jako barvu krve bojujících za sociální spravedlnost. Rudou barvu měla i vlajka Sovětského svazu. V 19. století byla často užívána při různých stávkách a u mnoha levicových hnutí. Se socialismem byla definitivně spojena až od roku 1871, kdy ji použila pařížská komuna. Od roku 1922 ji začal používat Sovětský svaz. Také vlajkou byly notně ovlivněny vlajky následně vzniklých socialistických republik. Rudou vlajku používají někdy také demokraticko-socialistické strany a hnutí.

1.2.3 Kříž

Nejuniverzálnější z jednoduchých symbolických znaků z pradávných dob. Neomezuje se pouze na křesťanství. Je to jeden z nejpoužívanějších znaků.

Skládá se ze základních os, reprezentuje čtvernost v jejích dynamických aspektech. Spolu s průsečíkem, pátým bodem, v němž se sjednocují čtyři živly, představuje paternost. Je to střed světa, a tedy místo komunikace mezi nebem a zemí a kosmická osa. Spolu s kruhem je kříž strukturní prvek mnoha meditačních mandal a stavebních plánů chrámů a kostelů. Řada kultur znázorňuje svět ve tvaru kříže. Kříž v kruhu nemá jen kosmologický význam, ale je i symbolem dělení roku na čtyři období. Kříž je také symbolem univerzálního, archetypálního člověka. Nekonečného a harmonického rozvoje jak na horizontální rovině, tak i ve směru vertikálním; „*vertikální linie má povahu nebeskou, duchovní a intelektuální, pozitivní, aktivní a mužskou, zatímco charakter linie horizontální je pozemský, racionální, pasivní, negativní a ženský.*“²⁶ Kříž symbolizuje sjednocení protikladů, dualismus v přírodě. Představuje člověka rozpjatého, sestup ducha do hmoty. Kříž je schopen nekonečného prodlužování v každém směru, ztělesňuje věčný život.

Kříž má v téže společnosti paralelní významy. Množství jeho variant naznačuje i jeho rozšíření v různých kulturách a významových modifikacích.

Pokusím se popsat nejznámější druhy a podoby křížů.

Anch, kříž s ouškem - egyptský kříž, představuje život, nesmrtelnost, zdraví;

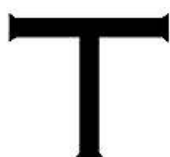
Maat, bohyně řádu a pravdy, jej drží v ruce; představuje také spojení Eset

²⁶ COOPEROVÁ, J. C. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 92

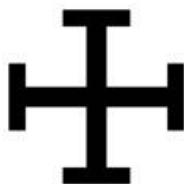
a Usira, obecně spojení mužského a ženského principu, je spojením pohlaví, sjednocení nebe a země; klíčem k tajemstvím života a poznání, je skrytou moudrostí; latinsky nazýván „cruX ansata“.

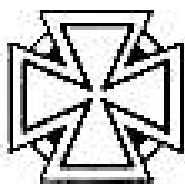
Antonínský kříž - má tvar písmene T, také „cruX comissa“, symbol pro střed světa.

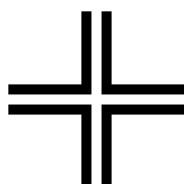
Berlový kříž – známý také jako kladivový kříž, pochází od Vikingů.

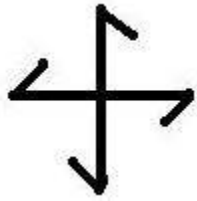
Dělový kříž - podobný předešlému, avšak s rovnými konci a rovně se rozšiřujícími rameny; používaný jako vyznamenání z tažení proti Napoleonovi v roce 1814.

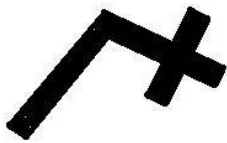
Gammadium – vytvořen ze čtyř řeckých písmen „gama Γ“.

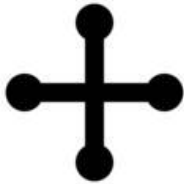
Hákový kříž – velmi starý symbol, lat. „crux gammata“, původně symbolizoval znak ohně a slunce.

Chevronský kříž – známý také jako kříž utrpení nebo „zlomený kříž“; symbolizuje Kristovo zhroucení.

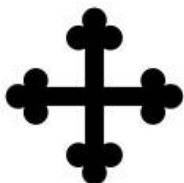
Jablíčkový kříž – také ruský či paličkový kříž.

Jeruzalémský kříž – pět křížů symbolizuje pět Kristových ran; kříž je znakem rytířů Svatého hrobu.

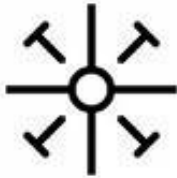
Jetelový kříž – též Lazarův; symbolizuje spojení ukřižování s trojjediností.

Keltský kříž – kříž v kole byl keltským slunečním znamením.

Koptský kříž – hřeby symbolizují utrpení ukřižovaného Krista.

Kotevní kříž – symbol pocházející z Řecka; v křesťanství jde o symbol naděje.

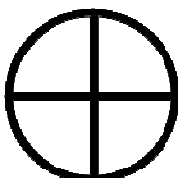
Kotvicový kříž – ne zcela jasné označení kříže, který připomíná zahalené výjevy ukřižování.

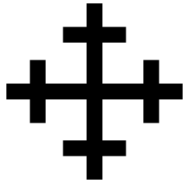
Krucifix – personifikovaný kříž, který symbolizuje – mé paže objímají svět.

Kříž s kolem uprostřed - hinduistická čakra, moc, majestát, solární symbol.

Kříž v kruhu - sluneční pohyblivost, kolo štěstěny, kolo proměny; u Indiánů symbolizuje posvátný prostor a kosmický střed, čtyři směry v prostoru v nebeském kruhu znázorňují totalitu, která zahrnuje Velkého ducha.

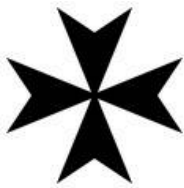
Křížkový, opakovaný kříž – zmnožený latinský kříž.

Latinský kříž - má vrchní tři ramena kratší než dolní; u křesťanů znázorňuje spásu Kristovou obětí, záchranu, zadostiučinění, usmíření, utrpení, víru; objevuje se však i v Číně, Egyptě a Řecku.

Maltézský kříž – kříž maltézských rytířů, johanitů a templářů.

Nacistický hákový kříž – symbol nadvlády byl mimo jiné znakem Společnosti Thule, založené v roce 1918, a Ehrhardtovy brigády, která se podílela na Kappově puči. V roce 1920 byl přijat do vlajky NSDAP. Hitler jej chápal jako znak „boje za vítězství árijského člověka“ (více viz svastika).

Ondřejský kříž - atribut sv. Ondřeje, má ramena šikmo zkřížená; symbolizuje mučednictví, utrpení a ponížení; kříž představuje zkřížené trámy, latinsky „cruce decussate“.

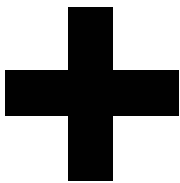
Patriarší kříž - má přes svislé rameno dvě ramena příčná, z nichž spodní je delší; byl nošen před biskupy pěti významných diecézí středověkého křesťanství, kříž s trojitým příčným břevnem přísluší papeži.

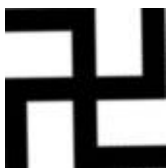
Pravoslavný, ruský kříž – šikmý trám symbolizuje upevnění nohy.

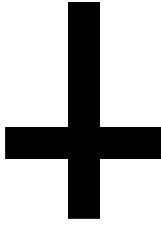
Řecký kříž - zvaný také obecný, jehož všechna rovná ramena jsou stejně dlouhá; latinsky „cruce quadrata“; má mnoho významů.

Svastika – starý indogermánský znak pro oheň a slunce, ... (viz svastika)

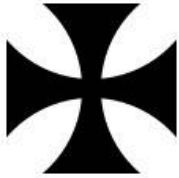

Svatopetrský kříž - obrácený latinský kříž; vybral si ho Petr pro ukřižování hlavou dolů.

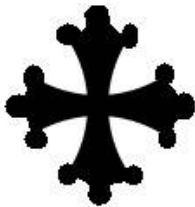

Tau kříž - strom života, regeneracemi skrytá moudrost, boží moc a vláda, budoucí život; je také kladivem bohů hromů, "mstitelem", "drtičem", Thórovou válečnou sekerou (tak u Germánů).

Tlapatý kříž - má výrazně do oblouku rozšířené konce ramen; červený na stříbrném štítě je nosil řád templářů, proto se tomuto kříži říká také templářský.

Toloský kříž – symbolizuje trojjedinost

Vidlicový kříž - zvaný též lotrovský, je ve tvaru písmene Y; u křesťanů - na ornátu představuje Kristova paže rozpjaté na kříži a "pozdvížení rukou" při modlitbě a vzývání; znamená také důvěřivé přijetí smrti nebo utrpení a obětí; původně symbol stromu života.

Kříž jako znak

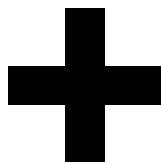
Kříž se stal také znakem a to i následkem středověkých vojenských tažení, není tedy jen symbolem.²⁷

Další nejznámější křížové znaky jsou např.:

Červený kříž – logo organizace, která působí v humanitární, sociální a zdravotní oblasti; její hlavní sídlo je v Ženevě; symbol vychází z vlajky Švýcarska s tím rozdílem, že má přehozenou barevnou kombinaci, tedy červený kříž na bílém poli

Plus - kříž je symbolem otevřeným nahoru i dolů i do stran, stal se matematickým znakem pro spojení, tedy "plus" (naopak, kruh je symbolem uzavřenosti, stejně jako pentagram).

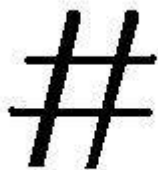

Hudební kříž – dvojitý kříž označuje zvýšený půltón.

²⁷ „Papež Urban II. Vyzval k poutím do Svaté země. Pohané, kteří obsadili Jeruzalém, museli být vyhnáni. Papež se při tom odvolával na Bibli (Mat. 10, 38): „Kdo si na mě nevezme kříž a nenásleduje mě, není mě hoden.“

Touto „modlitbou za křížové tažení“ vytvořil papež z kříže všeobecný symbol a znak, který zůstal hlavní formou řádu. Pro rytířské řády šlo o poznávací znak. (Johanité vzešli z bratrství špitálu v Jeruzalémě a uplatňovali se nejen v péči o nemocné, nýbrž i ve službě ve zbrani. Templáři odvozovali své jméno od Šalamounova chrámu (Templu) v Jeruzalémě. Hugo von Paynes založil Templářský řád na ochranu Svaté země. Řád německých rytířů byl založen jako bratrstvo zaměřující se na péči o nemocné.)“

FROTSCHER, S., 5000 symbolů a znaků světa. 1. vyd. Praha : Grada, 2008. s.205

Větrná růžice – označuje čtyři směry větru.

Atd.

Zde se hodí zmínka o heraldice, územních a šlechtických znacích a státních vlajkách. Kříže se zde objevují v mnoha různých podobách a významech.

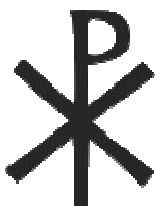
V křesťanské symbolice se také setkáváme s křížem jako logogramem:

„Akrostich – písemná formule pro Ježíš, Kristus, syn, Boží a Spasitel“ (se stejným principem využití prvních písmen se setkáváme v nápisu na kříži s ukřížovaným Ježíšem a to INRI či u staršího symbolu křesťanů – ryby ICHTHYS).

„Kříž alfa a omega – kombinovaný symbol spojující písmena „alfa“ a „omega“, které jsou považovány za počátek i konec věcí.

Do kříže vepsaná písmena – Ω , O, N - písmenná formule pro „ten, kterýž jest“ jako označení Krista.

Monogramní kříž – kříž z X (chí) a P (ró), počáteční písmena slova „Christos“, Kristus; také monodramatický kříž (*crux monogrammatica*);²⁸ též zvaný Chrismon

²⁸ FROTSCHER, S., *5000 symbolů a znaků světa*. 1.vyd. Praha : Grada, 2008. s.205

Kříže zneužité fašistickým režimem:

Šípový kříž - má ramena zakončena hroty; jde o politický symbol, v Maďarsku známý jako „nyilaskereszt“, byl znakem fašistické strany Šípové kříže, založené v roce 1935 po vzoru německé NSDAP. Měl symbolizovat šípy maďarských dobyvatelů a tím dřívější velikost Maďarů.

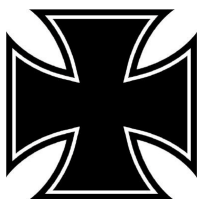
Berličkový kříž - ve stejné době se stal berličkový kříž politickým symbolem Dollfusovy Vlastenecké fronty (Vaterländische Front), která měla v Rakousku nahradit všechny dosavadní politické strany.

Německý hákový kříž - (více u „svastika“)

Železný kříž – měl standardně podobu rovnoramenného tlapatého kříže černé barvy, stříbrně lemovaného; v centru kříže byla reliéfně vyvedena svastika a ve spodním rameni letopočet. Železný kříž²⁹ jako vyznamenání má ale starší historii.

²⁹ Železný kříž byl založen Fridrichem Vilémem III. roku 1813 v Prusku. Vždy byl udělován za statečnost v přímém boji s nepřítelem. Při každé další pruské nebo německé válce byl obnoven. Učinil tak i Adolf Hitler (nositel Železného kříže z I. sv. v.) z pravomoci Vůdce a říšského kancléře 1. září 1939.

Železný kříž byl důležitým vyznamenáním, udělovaným ve dvou třídách. Získání Řádu Železného kříže I. třídy bylo podmíněno vlastnictvím Řádu Železného kříže II. třídy (během II. sv. v. bylo uděleno asi 5 miliónů křížů II. třídy a asi půl miliónu křížů I. třídy). V průběhu války byl řád rozšířen dalšími třídami, a to Rytířským křížem Řádu Železného kříže, který byl doplněn závěsem s dubovými listy; Rytířským křížem Řádu Železného kříže s dubovými ratolestmi a meči; Rytířským křížem Řádu Železného kříže s dubovými ratolestmi, meči a brilianty a Rytířským křížem Řádu Železného kříže se zlatými dubovými ratolestmi s meči a diamanty (ten byl však udělen jen jedinému muži, leteckému esu Hansi Ulrichu Rudelovi).

Kříž existuje v mnoha rozličných podobách. Není ale možné všechny varianty jednoznačně vysvětlit. U některých došlo po čase k zániku jejich významové interpretace. Některé kříže se proměnily či vyvinuly ve znaky. K takové proměně určení došlo také v případě kříže, který si pod tímto pojmem asi nejčastěji představíme – kříže latinského. Dnes je známý jako posvátný symbol pro křesťany. Křesťané se k němu modlí nejen v kostele, ale zvykem je mít jej zavěšený i doma. Často jej nosí stále u sebe jako přívěsek, kříž je součástí růžence nebo desátku. Není však výjimkou, že kříž nosí i ateisté. Velmi rychle se z tohoto symbolu stal objekt módy (a to v jakékoli podobě). Kříž se tak přenesl ze sakrální sféry do světské. V dnešní době není neobvyklý přenos symbolu z jedné kulturní oblasti do druhé. Móda se inspiruje vším, co může použít. Tím se ale symbolický obsah zásadně změní nebo doslova vyprázdní. V naší kultuře tak kříž funguje ve dvou a více paralelních významech, jako původní symbolika i jako módní ozdoba.

1.2.4 Lebka

Nakreslená či vytištěná lebka nejčastěji znamená "pozor jed", "toxické riziko" nebo "nebezpečí otravy". Je symbolem smrti, pomíjivosti, marnivosti; na druhé

Železný kříž I. třídy v I. světové válce měl uprostřed iniciálu „W“ císaře Viléma II. V II. světové válce iniciálu nahradil hákový kříž
Německé insigne. 1. vyd. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003.

straně je i symbolem zmrtvýchvstání, protože samotné kosti mnohdy vydrží až tisíce let.

V knize *Panoptikum symbolů, značek a znamení* je pod heslem lebka uvedeno toto: *"Kreslí se nejčastěji posazena nad zkříženými hnáty. Je výstrahou, varovným symbolem. Vyjadřuje pomíjivost všeho pozemského a nezadržitelnou pravdu smrti. Jsou jí označovány životu nebezpečné jedovaté látky. Zdobila černé vlajky námořních pirátů, vzbuzujíc respekt a strach napadených obětí."*³⁰ Lebka je atributem sv. Františka, Aloise a dalších světců.³¹

Označování jedů je v Česko republice ošetřeno i legislativně, a to zákonem č. 356/2003 Sb. o chemických látkách a chemických přípravcích a o změně některých zákonů. Podle tohoto předpisu musí být jedy označený symbolem lebky. Ne všude na světě je tomu však stejně. Ve Spojených státech je tento symbol pomalu nahrazován symbolem zvaným „Mr. Yuk“, neboť symbol lebky zejména děti intuitivně spojovaly s piráty a následně chybně interpretovaly výstražný význam tohoto symbolu. Podobně tomu je u afrických kmenů.

Jako svůj symbol si lebku vybrali piráti a lupiči. Často ji měli v bílém provedení na černých vlajkách. (viz. příloha). Symbol lebky a hnátů je však prastarý symbol, který lze nalézt všude po světě. Většinou je její význam spojován se smrtí. Ta je ale ne vždy chápána negativně. Vnímání je odrazem konkrétní kultury. Například v Mexiku je kult smrti výrazný a důležitý. Lebka a celkově kostra je nezbytným symbolem v umění. Smrt je zde chápána jako vysvobození z nesnesitelného života (v zemi, kde jsou velké sociální rozdíly, byla chápána jako jediná spravedlnost). Smrt a její symboly jsou oslavovány během lidových slavností. V Evropě je kostlivec jako symbol smrti často zobrazován s přesýpacími hodinami a kosou. Velmi oblíbený byl tento symbol v dobách epidemií.³²

³⁰ MYSLIVEČEK, M. *Panoptikum symbolů, značek a znamení*. 2.vyd. Praha: Horizont, 1994. s. 227

³¹ Lebka je atributem těchto světců: Alois Gonzaga, Alžběta Reutská, František s Assisi, František z Pauly, Gebhart, Gottfried z Kappenbergu, Jan Berchmans, Jeroným, Marie Magdaléna, Melánie, Olympias, Pavel z Kříže, Petr Damiani, Raingardis; u zobrazování ukřižovaného Krista se u paty kříže objevuje Adamova lebka

PFLEIDERER, R. *Atributy světců*. Praha: Unicornis, 1992.

³² BIEDERMAN, H. *Lexikon symbolů*. 1. vyd. Praha: Beta, 2008. s. 158

Démotická podoba lebky se významně ujala i na konci 19. století, kdy umělecký svět zaplavil směr – dekadence (z francouzštiny – úpadek). Dekadentní umělci se velmi zaobírali pocity smrti. Snažili se o únik z reálného světa, který básníkům připadal nedokonalý, do světa snů, mystiky; věřili v nadpřirozený svět, v Boha. Ovládali je pocity marnosti a opovržení životem, pronásledovaly je nálady smutku, skepse a všudypřítomný „hnilobný pach“ okolního světa; o kostlivce v jejich tvorbě není nouze.

K dalšímu významnému uplatnění lebky jako symbolu došlo ve vojenství. Zde má jednoznačné poselství – neexistuje nic mezi porážkou a vítězstvím. Pro vojáka má umrlčí lebka tedy zřejmý význam – smrt nebo slávu. V 18. století v Prusku byly velkým odznakem umrlčí lebky ozdobeny čepice husarů Tělesné stráže. Symbolizovala čestné pamětní označení a upomínku na krále Bedřicha Viléma I. Tento pluk se objevil mezi pruskými oddíly, které rozhodly bitvu u Waterloo v roce 1815. Lebku, avšak odlišného typu, bylo možno spatřit také u některých brunšvických pluků. Během první světové války užívali umrlčí lebku jako svůj symbol elitní jednotky německé armády (I. a II. Prapor 17. pěšího pluku a II. korouhev 13. jezdeckého pluku). Na konci války šli s emblémem umrlčí lebky do boje útočné a plamenometné oddíly a první tankové jednotky. Na základě toho se během druhé světové války stala lebka symbolem německých tankových jednotek. Odznak lebky na čepici příslušníků elitních jednotek značí, že jsou odhodláni bojovat až do smrti. Hned po první válce ale lebku využili dobrovolníci z Freikorps, kteří působili při politických nepokojích po porážce Německa. Lebku si označovali své přilby i vozidla (viz foto v příloze).

Později se lebky zmocnila nacistická éra. První nacistický oddíl, který tento symbol použil, byla Útočná skupina Adolf Hitler. Tato jednotka byla založena roku 1923 a působila jako Hitlerova osobní stráž. Byla začleněna do jednotek SS. V této skupině byla lebka z bílého kovu nošena na černých čepicích. Lebka byla také zvolena pro útvary Umrlčích lebek SS, které měly za úkoly střežit a likvidovat vězně v koncentračních táborech. Lebky byly znázorněny i na vlajkách, standartách, praporech, na dýkách, na prstenech³³ apod. Zpočátku používaly

³³ prsteny SS jsou známé a dnes sběratelsky žádané předměty. V knize Německé insignie se píše: „Prsteny SS s umrlčí lebkou dostávali důstojníci SS jako symbolickou odměnu za bezúhonnou

jednotky SS původní vzor pruské umrlčí lebky. V roce 1934 byl však zaveden nový typ lebky s dolní čelistí, pro snazší rozlišení označení SS od armádních vzorů. Jednotky SS se s růstem členů rozštěpily na dvě frakce – Zbraně SS (Waffen SS) a Všeobecné SS (Allgemeine SS) včetně Umrlčích lebek SS (SS – Totenkopfverbände). U každé ze skupin se lišilo použití lebky respektive místo na uniformě vojáka, kde byla lebka usazena. Podle toho bylo možné určit jejich původní jednotku.

Lebka dnes

Dnes je symbol lebky, kromě označení toxických chemikálií, nejvíce viděn jak módní doplněk. Lebky jsou všude. Objevují se na šatech, taškách, ponožkách, jsou jimi ozdobeny psí obojky i hrnky na kávu.

„Velmi výrazná a zajímavá je kombinace bílého potisku lebky na černém podkladě. Je také nejčastěji k vidění na celebritách, jako je Paris Hilton či Ashley Simpson. Pro vás bude tato varianta také vhodná například v kombinaci s džínami a vypasovaným sáčkem. K vidění jsou i jiné varianty barev. Tmavě zelené lebky na černém podkladě ala Lindsay Lohan nebo růžový potisk v kompletu s kanárkově žlutou. Zde je třeba si uvědomit určitou věkovou hranici, po jejímž překročení je pro vás tato kombinace příliš sladká.“³⁴ Tak se doporučuje nošení lebky na internetových stránkách, zabývajících se módou. Po výše uvedených souvislostech, se zdá příměr „sladká“ poněkud nevhodný. Ale v dnešní společnosti ne neobvyklý. Lebka je popisována jako „cool“, „sexy“ doplněk. Slečnami je na internetu doporučováno nosit rukavice, náramky a prsteny „s lebkami a podobnými legráckami“³⁵

Lebka, trochu morbidní symbol. Co se stalo, že je najednou tak módní? Pravděpodobně to začalo u jednotlivých subkultur, vytvořených kolem hudebních

službu. Po smrti nositele musel být prsten vrácen Hlavnímu personálnímu úřadu SS, rodině byla na památku ponechána jen udílecí listina s osobním podpisem H. Himmlera;

Německé insignie. 1. vyd. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003. s. 31

³⁴ Lovci lebek jako odkaz slavných Pirátů z Karibiku [internet] 24. 3. 2007, [24.2.2010].

<http://www.assieme.estranky.cz/clanky/moda/lovci-lebek-jako-odkaz-slavnych-piratu-z-karibiku>

³⁵ HORVÁTHOVÁ, A. Emo oblečení a obuv [internet] 7. 1. 2009 [24. 2. 2010].

<http://anetkahorvathova.muji.blog.centrum.cz/clanky/EmO-oBIcEnI-a-ObUv-43940.aspx>

kapel, či obecně vyznávajících určitý hudební ale i celkově životní styl. Do doplňků s lebkami se oblékají vyznavači stylu metal, heavy metal, hardcore...apod. V dnešní době je velmi výrazný styl emo. Subkultury si vytváří svůj vlastní jazyk, zvyky, symboly. Mnohdy ale využívají symboly s bohatou minulostí a specifickým významem. Může být tedy velmi zajímavé sledovat jejich vývoj a postupné přetváření smyslu symbolu, kontextu jejich využití při masovém rozšíření. Hudba takových stylů je tvrdá, texty velmi drsné. Tvůrci i posluchači potřebují získat respekt. Asi takové jsou důvody využití lebky pro „zkrášlení“ svého vzhledu. *“Je až s podivem, kolik kreativity, ale i bezbřehého kopírování se v metalu (a vlastně i v hardcore) téhle části lidské kostry dostalo.”*³⁶ U stylu emo³⁷ si vyznavači libují v temných barvách, temných náladách a k tomu smrt(ka) rozhodně patří. Používání symbolu lebky je pravděpodobně opodstatněno i výraznými sklony k sebevraždám a sebepoškozování. To je i častým motivem textů písní od „emo“ interpretů a také příspěvků na blozích a diskusních serverech navštěvovaných lidmi hlásícími se k tomuto stylu. Dnes je emo chápáno v širším smyslu, často jako zkratka výrazu „emotivní“, „emoce“. Texty písní daleko více oslovují běžné teenagery, kteří poprvé zakoušejí životní a vztahovou frustraci. Odráží se v nich pocity z nespravedlnosti okolního světa, jeho hrůzy, jeho zkaženosti a hniloby, pocity z nepochopení, vytržení ze společnosti. Zde se jeví jako přirozená asociace s přístupem dekadentů konce 19. století. Je to opakování podobné situace se stoletým intervalem, je naše společnost znovu tak prohnílá, je v nezvratném úpadku. Nebo jsou to pocity smutku, opovržení životem, téměř každého adolescenta?

*„Záhada ohyzdnosti...Bude jedním z problémů konce století – revolta a zvědavost prvního doteku života.“*³⁸

Miloš Marten

³⁶ SÍBEK, T. Symboly přestaly mluvit. [internet] 10. 7. 2009, [19. 2. 2010]. <http://blog.sibek.cz/?p=723>

³⁷ „Od poloviny osmdesátých let byl výraz emo používán výhradně pro hudební styl inspirovaný tehdejší washingtonskou scénou. Když se hudba koncem devadesátých let dostala do povědomí širšího publika, začalo slovo nabývat dalších významů.... V následujících letech bylo „emo“ vnímáno jako zkratka z „emotive hardcore“, či „emotional hardcore“, čímž byl tehdy druh hudby označován.“

NIHGTMARE. Emo. [internet] 13. 3. 2010 [18. 3. 2010]. <http://emo.aceweb.cz/>

³⁸ URBAN, O. M. *V barvách chorobných: idea dekadence a umění v českých zemích 1880-1914.* Praha: Arbor vitae, 2006. s. 20

V posledních letech nabyl emo styl na popularitě, a to nejen v hudebním průmyslu. Jako emo jsou označovány dva druhy oblékání. První, starší, je inspirován indie scénou a punk rockem. Oblečení se vyznačuje zemitými, hlavně khaki barvami a obnošeným vzhledem. Časté je nošení různých odznáčků a špendlíků. Druhý styl oblékání je mnohem temnější. Jeho vyznavači nosí narovnané černé vlasy, často s patkou zasahující do obličeje (prý proto, aby nemuseli sledovat „zkažený“ svět kolem nich). Barva vlasů bývá doplněna dalšími nepřírozenými odstíny, jako je růžová, fialová, platinová blond. Muži i ženy nosí upnuté kalhoty, častý bývá piercing a výrazný tmavý make-up (u dívek i chlapců). Právě u této skupiny bývá podstatným dekorem lebka. Používaná je na všech typech a částech oblečení. Zde se objevuje i označení emo děti, které jsou i dost roztomilé. Nosí černo-růžově proužkované podkolenky a na triku lebku s mašlí. Tito vyznavači ema již pravděpodobně nemají intenzivní pocit, že svět kolem nich je prohnílý a zkažený. Podstatné pro ně je, že se zařadili do určité skupiny, její významovou hloubku, specifické názory už tolik neřeší.³⁹

Z pohledu vnějšího pozorovatele se zdá být společnost emo poněkud schizofrenní. Na jedné straně se chtějí oprostít od tohoto „zkaženého“ světa a konzumní společnosti. Na straně druhé je jejich vizuální styl ve velkém přebírán širší společností do takové míry, že hranice od undergroundu jsou smazané a už ani sami nositelé nevědí či neřeší, zda jsou či nejsou emo. Podstatné pro ně je, že jsou oblečeni do módních prvků.

Výrazný podíl na zvýšení zájmu o lebku má oděvní průmysl, módní značky a to nejen ty, které se chytily stylu zmíněných subkultur, podmíněných hudebním stylem, ale oděvní značky, produkující módu pro extrémní sporty. Kolem motorek, skateboardů, snowboardů, různých typů kol a podobných sportovních odvětví není málo úrazů. Sportovci velmi často riskují zdravím i životem. Uvědomění si konečnosti života působí adrenalinově. Extrémní sportovní výkony jsou výzvou pro pokoření strachu ze smrti. Vyznavači tohoto životního stylu jsou většinou mladí lidé. A mezi nimi se móda šíří velmi snadno a rychle. Výrobci nelení a produkují lebky ve velkém. A již je nenosí jen sportovci a drsní hudební nadšenci. Kostlivci, lebky, hnáty jsou zkrátka v módě a uplatní se doslova všude. V umrlčím oděvu si nelibují

³⁹ HORVÁTHOVÁ, A. Emo oblečení a obuv [internet] 7. 1. 2009 [24. 2. 2010].
<http://anetkahorvathova.mujblog.centrum.cz/clanky/EmO-oBIcEnI-a-ObUv-43940.aspx>

jen teenageři. Ale dámy si kupují diamantové prsteny a jiné klenotnické skvosty ve tvaru lebky. Malé holčičky si oblíbily lebku přetransformovanou v roztomilý obrázek na podkolenkách. Hitu zobrazení smrti se nevyhnuli ani novorozenci, vyrábí se pro ně lebkové dupačky. To je až extrémní posun významu symbolu v naší kultuře.

2. Výukové metody

2.1 Projektová výuka

Projektová výuka je jednou z významných metod, jak měnit školu zevnitř, jak podpořit a realizovat vnitřní reformu ve smyslu humanizace a demokratizace školní práce. Pomocí projektové výuky je možné překonávat strnulost zažitých forem a metod vyučování, odtrženost od životní skutečnosti, nezáživnosti odborných výkladů a pamětního učení bez souvislostí. Projektové vyučování se opírá o zkušenosti dětí.

Tento přístup není rozhodně novinkou. Ideovým otcem projektové metody je zakladatel a hlavní představitel amerického vzdělávacího pragmatismu John Dewey a jeho žák William Heard Kilpatrick. Jejich přístup, který se rodil na přelomu minulého století, byl ale jistě inspirován názory starších myslitelů, kteří poukazovali na zásadní význam zkušenosti při vývoji dítěte (např. J. A. Komenský a J. H. Pestalozzi).

U nás také došlo na změny ve školství a to za první republiky díky Václavu Příhodovi. V USA se seznámil s metodami pragmatické pedagogiky a začal usilovat o reformu školství, zabýval se racionalizací, globalizací vyučování. Navrhoval jednotnou a vnitřně diferenciovanou školu. Jednalo se o školu pracovní, která využívala přirozeného zájmu dítěte o práci, o řešení problému, otázkami se u něj rozvíjely potřeby logického myšlení a hledání souvislostí. Pokud se těchto problémů sešlo více, V. Příhoda je nazývá slovem projekt a využívá ho při projektové metodě.

U nás byli propagátory projektové metody zejména Jan Uher, Stanislav Vrána, Rudolf Tjantovský a Karel Velemínský, kteří studovali v USA přímo u J. Deweye. Projektová metoda byla v různých podobách uplatňována v tzv. pokusných školách, které ověřovaly nové přístupy ke vzdělávání. Snahou bylo zapojit do vzdělávacího procesu žáka jako osobnost a v co největší míře využít jeho aktivity

a samostatné práce. Po dlouhé odmlce⁴⁰ se projekty do našich škol opět vracejí. Souvisí to s hledáním nové podoby školy, s hledáním podstaty vzdělávání v době nebyvalého nárůstu množství informací, ale i se změnou jejich významu, s novými problémy, které přináší globalizace světa.

Projektová metoda je netradiční forma výuky, efektivní metoda práce. Je to vzdělávací strategie, integrované vyučování, které je založeno na aktivním přístupu žáka k vlastnímu učení. Staví žáky před jeden či více konkrétních, smysluplných a reálných úkolů. Ke splnění takových úkolů musí žáci vyhledat mnoho nových informací, zpracovat a použít, využít i dosavadních poznatků z různých předmětů, navázat spolupráci s odborníky, musí formulovat vlastní názor a diskutovat, umět zorganizovat svou práci v čase i prostoru, spolupracovat. Projektová výuka komplexně využívá a rozvíjí více složek žákových schopností najednou.

Práce na projektu dává žákům možnost uplatnit se podle svých možností, spolupracovat s ostatními a být jim prospěšný, uplatnit se. Děti tak poznají svou cenu, sebe sama i ostatní žáky. Díky projektu, jehož výsledek má konkrétní užitečnou podobu, není jejich práce samoučelná. Škola se stává součástí reálného života, nabízí žákům prožitek nových situací a životních rolí.

Nároky projektové výuky

Projektová metoda je velmi náročná na přípravu. Je třeba celý projekt řádně promyslet, provázat s RVP, důkladně vypracovat cíle a průběh projektu. Celkově je projektová výuka náročnější na čas. Učitel se nesmí nechat svázat původní přípravou, svým návrhem, ale měl by flexibilně reagovat na reakce dětí. Sporné je také hodnocení projektů. Často bývá také problematická role učitele, často je ve škole osamocen a nemá kolegy, se kterými by mohl spolupracovat. Dalším nešvarem je samotné pojetí projektové výuky. Potvrdil to výzkum, který prováděla Mgr. Jana Kratochvílová mezi učiteli. *„Z analýzy usuzujeme na odklon od původního charakteru projektu jako „podniku“ žáka směrem k projektu, založeném*

⁴⁰ troufám si říci, že u nás (na rozdíl od zemí západní Evropy) nemohla pokračovat kontinuita tradice české školy. Nástup komunistické moci roku 1948 navrátil do našich škol překonané herbartovské pojetí – encyklopedický charakter učiva, pasivní vyučovací metody, memorování, pedantismus, přísně frontální výuku

na principech tematické výuky, či tematické výuce vůbec, která je dopodrobna připravena a realizována více podle představ učitele“.⁴¹

Přínos projektové výuky

Projekt zvyšuje aktivitu žáků, do velké míry do práce zapojí všichni žáci. „Svým přínosem zaujímá projektová výuka významné místo v edukačním procesu vycházejícího z nového pojetí kurikulárních dokumentů. Její přínos můžeme spatřovat v působení na rozvoj všech složek osobnosti dítěte.“⁴² Projektová výuka rozvíjí žákovy kompetence, spolupodílí se na rozvoji šesti klíčových kompetencí RVP: kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní. Významné pozitivum pro žáky je také v propojení poznatků z více předmětů, oblastí do jednoho celku.

Děti pocítí zodpovědnost či spoluzodpovědnost za práci, mají uspokojení ze svého uplatnění, z výsledku práce. Posiluje se tak jejich sebevědomí, sebedůvěra, ustaluje se sebepoznání. Žák získává sociální a komunikativní dovednosti - zkušenost ve spolupráci, práci v týmu a společné komunikaci, potlačuje soutěživost ve prospěch kooperace. Zvnitřní si ochotu naslouchat a sdílet nápady, naučí se vzájemné pomoci a respektu. Zároveň si ale vybuduje schopnost prosazovat své názory. Dalším nepochybným kladem projektové výuky jsou vědomosti, které jsou získané tvořivou činností a mají tak trvalejší hodnotu. Velmi často se nabyté znalosti rovnou v projektu prakticky uplatní a tak vyzkouší. Je-li projekt zvolen vhodně, propojují se poznatky z více předmětů a vzdělávacích oblastí. Žák se přirozeně naučí pracovat s informacemi, umí si je vyhledat a zpracovat jak ústně, tak písemně; má přehled v mezi informačními zdroji. Dále se rozvíjí tvořivost, samostatnost, vůle, vytrvalost, myšlení a svobodné myšlení. Z toho všeho se dá dobře odvíjet motivace žáka. I dobře zvolené téma správně motivuje děti k práci. Projektovou výukou, která je velkým zpestřením výuky se utužuje vztah mezi spolužáky, vztah mezi žáky a učitelem i ostatními žáky. Učitele obohacuje o poznání studentů z jiné stránky.

⁴¹ KRATOCHVÍLOVÁ, J. *Teorie a praxe projektové výuky*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. s. 106

⁴² KRATOCHVÍLOVÁ, J. *Teorie a praxe projektové výuky*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. s. 109

Podmínky projektové metody

Pro projektovou výuku je velmi důležitá tvořivá atmosféra ve třídě. Měla by být aktivizující a přirozeně spolupracující. Učitel by měl v žácích vzbudit touhu po činnosti a poznání. Žáci by měli cítit jistotu a bezpečí. Pokud možno měli by se lépe znát, učitel by se měl orientovat v individualitě svých studentů. Ohledně organizace je ideální mít dostatečnou časovou dotaci. Ideální je pokud se po dobu projektu mohou zrušit hranice mezi předměty. Třída by měla být uspořádána pro skupinovou práci a měly by v ní být dostupné všechny pomůcky, potřebné pro práci (různé zdroje informací, knihy, psací a kreslicí potřeby, nůžky, lepidlo, případně pracovní listy, vlastní knížky pro záznamy apod.

Role učitele v projektové metodě

V projektovém vyučování se poněkud mění role učitele, který se stává spíše spolupracovníkem, odborným nezávislým poradcem a konzultantem. Učitel dohlíží na průběh projektu. Vede žáky ke splnění úkolu na vyřešení problému, průběžně žáky motivuje, probouzí v nich zájem a zvědavost. Měl by žákům pomáhat v orientaci, organizovat a koordinovat jednotlivé činnosti tak, aby byl zachován účel a smysl celého projektu. V případě chyb při průběhu vede žáky k hledání jiných řešení. Působí tedy spíše jako partner, který respektuje možnosti žáka. Na přípravu projektu jsou kladeny vyšší požadavky než na běžnou výuku, proto by měl být tvořivý a trpělivý. Učitel je zodpovědný za projekt – za jeho průběh, organizaci a výsledek.

Typy projektů

Podle navrhovatele projektu:

- projekty spontánní (žákovské)
- projekty uměle připravené (navržené učitelem)
- projekty kombinující oba předchozí typy

Podle účelu projektu (měli bychom si správně odpovědět na otázku „Proč chci projekt realizovat?“):

- projekty problémové
- projekty konstruktivní
- projekty hodnotící
- projekty směřující k estetické zkušenosti
- projekty k získání dovedností

Podle informačního zdroje projektu:

- projekt volný (informační materiál si žák obstarává sám)
- projekt vázaný (informační materiál je žákovi poskytnut)
- projekt kombinující oba předchozí typy

Podle délky trvání:

- krátkodobé – hodina...4 hodiny, půldenní, denní, ...
- dlouhodobé – týdenní, 2-3 týdny, měsíční, dvouměsíční, celoroční

Podle ročníku:

- několikaročnickové
 - v rámci prvního stupně
 - zvlášť pro první a druhý stupeň
 - v rámci celé školy
- jednoročnickové

Podle rozsahu integrace:

- propojení učiva dvou předmětů
- propojení učiva více předmětů
- propojení učiva školních vyučovacích předmětů s jinými obory (např. ekonomika, ekologie)

Podle prostředí projektu:

- projekty školní (velmi časté)
- projekty domácí (v dnešní době méně využívané)
- projekty kombinující předchozí typy
- projekty mimoškolní

Průběh projektu

První fází projektu je motivace. Žáky seznámíme s cílem, s úkoly, s průběhem a celou organizací projektu. Na počátku může proběhnout krátká hra - „ledolamka“, která by měla s tématem souviset. Projekt se také může zahájit ukázkou četby, tajenkou, anotací, ze které mohou děti samy vyvodit téma, které se bude zpracovávat. Motivace je velmi důležitým aspektem pro správný chod projektové metody, je za ni zodpovědný učitel.

Vlastní průběh projektu by měl být započat hovořením o tématu, ve dvojicích, ve skupinkách či tak, že učitel hovoří společně se všemi žáky. Povídají si o tom, co již o tématu ví, co se chtějí dozvědět, jak toho dosáhnout a jde informace hledat. Velmi praktická je pro tuto fázi myšlenková mapa.

Celé téma by se mělo rozdělit do několika částí, podtémat. Ty mohou být zároveň zadáním pro úkoly projektu. Úkoly musí být jasně formulovány. Jsou prováděny na stanovištích či ve skupinkách. I v jednotlivých skupinkách by měly být úkoly rozděleny, to však už si řeší žáci sami.

Práce s informacemi se prolíná celým průběhem projektu. Žáci je mohou získávat z různých pramenů – z literatury, z periodik, z internetu a dalších sdělovacích prostředků. Mělo by být stanoveno, zda je mají shromažďovat i v mimoškolní činnosti. Zpracování informací je ústní i písemné a s tím souvisí i výstup projektu.

Samotný výstup projektu může být chápán velmi rozmanitě. Často to bývají různé výrobky – plakát, kniha, leporelo. Také výstava s vernisáží, besídka, prezentace na veřejnosti, dotazník, test, reportáž atd.

Po výstupu by měl být celý projekt zhodnocen. Velmi cenným pomocníkem pro reflexi a hodnocení projektu je dokumentace celého průběhu projektu.

Plánování projektu

Učitel by si měl vždy dopředu stanovit, co chce projektem dosáhnout, jaký je účel projektu. Jaký význam má projekt pro žáka, co se naučí a dozví nového, a které schopnosti uplatní. Dále by z přípravy mělo být jasné jaké je téma projektu a jeho jednotlivé úkoly a konkrétní činnosti. Měly by zde být obsaženy cíle, kterých chceme dosáhnout (rozvoj OS, kompetencí, kognitivní rozvoj...). Učitel by měl do přípravy projektu zaznamenat i jeho vymezení v rámci celého vyučování a přesah projektu do dalších předmětů. *„Primární podmínkou efektivního zařazení projektů do celku vyučování je dlouhodobé a týmové plánování projektového vyučování. ... Vynikající prostor pro uplatnění projektového vyučování poskytují průřezová témata“*⁴³

V návrhu by měl stát rozpis celé organizace projektu, délka projektu a jeho rozfázování, konkrétní organizace žáků popř. i dalších učitelů – tedy účastníků projektu. Plán materiálního zajištění (co je k dispozici, co shánějí žáci) a plán výstupu (pro třídu, skupinu i každého žáka). Nemělo by být opomenuto naplánování hodnocení projektu.

Hodnocení projektu

Je dobré, aby se hodnocení projektu účastnili také sami žáci. Hodnotí výsledný produkt (výstup projektu) i průběh práce. Žák hodnotí sebe, ostatní žáky i celý průběh spolupráce. Učitel i žáci v reflexi zmiňují to, co se zdařilo, co by mohlo být lepší, co udělat příště jinak, co změnit okamžitě. Nemělo by se zapomenout na zhodnocení vzniklých problémů v průběhu projektu a jejich řešení.

Hodnocení v projektové výuce umožňuje využít širokou škálu možností hodnocení.

⁴³ TOMKOVÁ, A., KAŠOVÁ, J., DVOŘÁKOVÁ, M. *Učíme v projektech*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. s. 18

2.2 Skupinové vyučování

Skupinové vyučování je jednou z organizačních forem, jež se snaží překonat jednostrannost frontálního hromadného vyučování. Využívá sociálních vztahů ve vyučování. Učitel pracuje se žáky ve třídě jako se složitým organismem, jehož jednotlivé složky na sebe navazují. Ve třídě se složky utvářejí spontánně, ale učitel může skupiny rozdělit tak, aby působily pozitivně výchovně, pedagogicky i psychologicky.

Historie skupinového vyučování

Skupinové vyučování není novou organizační formou výuky, má poměrně dlouhou historii. Počátky skupinového vyučování jsou spjaté, podobně jako u projektové výuky, s reformním hnutím. Mezi první propagátory skupinového vyučování patří John Dewey, v jehož experimentální škole se objevují skupinové pracovní projekty. Evropským propagátorem skupinového vyučování byl francouzský pedagog Roger Cousinet. Dalším byl Petr Petrsen, který podobnou formu skupinového vyučování uplatnil ve svém Jenském plánu. Po druhé světové válce se o problematiku významně zajímali polští pedagogové. U nás se při realizaci skupinového vyučování vychází z podkladů od Jarmily Skalkové.

Podstatou skupinového vyučování je to, že učitel vytváří pedagogické situace, které umožňují vzájemnou interakci žáků. Sociální interakcí jsou vztahy mezi žáky, kdy chování jednoho je podnětem chování druhého. Při skupinovém vyučování se uplatňují formy součinnosti žáků, vzájemná spolupráce a skutečné sociální učení.

Organizace skupinového vyučování

Při vzdělávací metodě, jakou je skupinové vyučování jsou žáci ve třídě rozděleni do tří až pěti-členných pracovních skupin. Malé skupiny žáků spolupracují při řešení společného problému, jednoho tématu. Úkoly, tedy většinou podtémata, jsou řešeny v jednotlivých pracovních skupinách společnou činností. Tato forma respektuje individuální přístup k žákovi a současně uplatňuje učení žáka v kooperaci se členy skupiny.

V rámci skupinového vyučování lze vysledovat několik pozitivních faktorů, působících na žáky. Žáci se učí vzájemně si pomáhat, mají možnost uplatnit se i méně aktivní a schopní žáci, žáci nesmělí, kteří se často neodvažují v kolektivu veřejně vystoupit a obhájit vlastní názor. Rozvíjí se kritické myšlení, odpovědnost, vlastní aktivita a iniciativa, komunikativní dovednosti, jako vést diskuzi, naslouchat názorům druhých, obhajovat názory své apod. Skupinová výuka připravuje žáky na práci v kolektivu.

Úspěšnost aplikace skupinového vyučování závisí na celé řadě podmínek. Učební úkoly by měly být přiměřeně náročné, měly by vycházet z reálných jevů. Úkolem může být problém a jeho řešení, cílem může být projektování a konstruování teoretických i praktických modelů, zpracování textových materiálů. Správné fungování skupiny je závislé na její velikosti a složení. To se odvíjí od počtu úkolů a časové dotaci na jejich splnění. Existuje několik možností jak sestavovat pracovní skupiny. Rozdělení je možné na základě předchozí hry, činnosti, po rozlosování nebo se spojí žáci, kteří sedí blízko u sebe – využití takového náhodného uspořádání je pro učitele nejméně náročné. Takto tvořené skupiny se uplatňují při krátkodobém pracovním procesu. Nevýhodou tohoto uspořádání je, že se nemusí vytvořit příznivé sociální vazby, které jsou podstatné pro úspěšnou spolupráci

Kvalitní skupinovou formou výuky získají žáci vědomost, dovednosti a zkušenosti vlastní učební činností. Ty pak mají trvalejší hodnotu, než přijaté informace frontální výukou. I samotné vědomí osobního příspěvku každého žáka k řešení skupinového úkolu, působí motivačně. Dále vzbuzuje zájem praktický charakter učební úkolu, úspěšnost řešení, uznání a respekt vrstevníků a zdravá soutěživost.

Průběh skupinového vyučování

Nejprve je důležité jasně formulovat úkol či problém, kterým se žáci budou zabývat. K tomu se třída může dobrat různými způsoby – přímým zadáním, diskuzí, brainstormingem, ... Skupiny řeší buď úkoly stejné či rozdílné a jejich řešení je pak uvedeno pro všechny při společné prezentaci.

Přeskočíme-li rozdělování do skupin, které již bylo zmíněno, je další částí samotná práce žáků ve skupinách. Žáci analyzují a třídí informace, případně je dohledávají a hodnotí.

V poslední fázi se prezentují výsledky, hodnotí se a propojí se všechny nabyté informace. Hodnocení podléhá výstup práce, ale i průběh spolupráce ve skupinkách. Hodnotí učitel, ale i žáci. Probíhá celková reflexe činnosti i jejích jednotlivých fází.

Rozdělení práce ve skupině

Pro účinnou práci ve skupině si rozdělí žáci role. Jejich rozložení závisí na počtu žáků ve skupině, ale obecně klíčové role jsou:

- pracovník s informacemi (vyhledává informace v materiálech, ujasňuje a systemizuje dosažené informace, myšlenky, názory)
- zapisovatel (zpracovává zjištěné informace, zaznamenává názory a myšlenky)
- mluvčí (prezentuje výsledek - zpracovaný úkol skupinové práce)
- koordinátor (řídí diskuzi a veškeré aktivity ve skupině, dbá na to, aby všichni členové pracovali rovnoměrně)

Existuje mnoho metod a variant skupinové práce. Při jejich výběru by mělo být přihlíženo na klima třídy, počet žáků ve třídě, téma práce a samozřejmě věk žáků.

PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část práce je zaměřena na začlenění tématu kontroverzních symbolů do školní výuky. Cílem práce bylo navrhnout model výuky této problematiky. Nejprve mne ale zajímalo, do jaké míry se studenti v symbolice orientují a jak vnímají význam konkrétních symbolů dnes. Také jsem zjišťovala, jak se k problematice kontroverzních symbolů ve výuce staví pedagogové.

Po předchozím zkoumání jsem jako vhodnou formu vyučování zvolila projektovou metodu, realizovanou formou skupinové práce. Sama jsem při své praxi ve škole vyzkoušela zkrácenou a zjednodušenou formu navrhovaného projektu, tedy skupinové vyučování. Hlavním tématem skupinového vyučování byly kontroverzní symboly, úkolem v každé pracovní skupině pak bylo zpracování konkrétních symbolů, jejich vývoje a významu. Reflexe ze skupinového vyučování je tedy další částí práce. Posledním dílem praktické části je návrh projektu. Vzhledem k tomu, že jsem samotný projekt nemohla realizovat, požádala jsem paní učitelku Mgr. Irenu Měšťanovou o expertní posouzení návrhu projektu.

Cíle:

- zjistit jak se studenti v symbolice orientují, jak konkrétní symboly vnímají v kontextu dnešní společnosti
- zjistit jak se k problematice staví pedagogové
- navrhnout vhodný model výuky pro téma kontroverzních symbolů

Použité výzkumné metody

K splnění cílů byla v této diplomové práci využita metoda **pozorování**, **dotazníku** a **rozhovoru**

3. Výzkumné metody

3.1 Pozorování

Výběr symbolů vycházel jednak ze studia odborné literatury a z aktuálních informací získaných na internetu, jednak z diskusí se studenty a konzultací s učiteli.

Vybranými symboly jsou:

- svastika
- kříž
- pěticípá hvězda
- lebka

Svastika je kontroverzní především kvůli své nacistické minulosti. Má však více významů, které by měly být všeobecně známé.

Pojetí **kříže** také není jednoznačné. V některých případech je to posvátný symbol, v jiných obyčejná značka. Ve 20. století se stal pro někoho jen ozdobou, módním doplňkem,

Pěticípá hvězda v rudém provedení často odkazuje na komunistický režim. Ale v jiné barvě či poloze může mít absolutně jinou symboliku. Otázka komunistických symbolů je stále aktuální, přesto ne zcela jasná. Proto jsem přiřadila i symbol **srpu a kladiva**, ten má mnohem jednoznačnější význam. Je důležité, aby byl ve společnosti stále znám.

Symbol **lebky** celou práci inicioval. Dnes je její chápání zastřeno vlivem přechodu do světa módy. Význam lebky jako symbolu dosáhl v posledních letech výrazné přeměny.

3.2. Dotazník

Cíl: zjistit jak se studenti v symbolice orientují, jak vnímají význam uvedených symbolů v dnešní společnosti

Výzkumná metoda: dotazník s otevřenými otázkami, 2 typy dotazníku

Výzkumný soubor: 100 studentů gymnázia, pohlaví – muži i ženy

Respondenti: studenti 1. – 3. ročníků gymnázia (průměrný věk 17 let)

Průběh výzkumu:

- rozdání dotazníku, pokyny k vyplňování – 5 minut
- vyplňování dotazníku – 20 minut
- diskuze

Během své školní praxe na gymnáziu v Písku jsem studentům rozdala dotazník, který se týkal několika kontroverzních symbolů. Zajímalo mne, jak se studenti v symbolech orientují, který z významů si u znázorněných symbolů vybaví.

Respondenty dotazníku byli studenti prvních, druhých a třetích ročníků píseckého gymnázia. Jejich průměrný věk byl sedmnáct let. Dotazník vyplňovali chlapci i dívky. Dívky však tvořily více než dvě třetiny respondentů.

Zadala jsem dva typy dotazníku. V jednom byly symboly znázorněny graficky, ve druhém byly vypsány jejich názvy. Každý typ dotazníku vyplnilo padesát studentů. Forma dotazníku není zcela tradiční. Schválně jsem volila jen typ „otevřených“ asociačních otázek, které umožňují volnou tvorbu odpovědi. Volila jsem je proto, abych dotazované nijak neovlivnila a získala tak co nejširší možný pohled na pojetí jednotlivých symbolů. Dotazník je tak koncipován pro zjištění míry vizuální gramotnosti u studentů.

Každý ze symbolů, které se v dotazníku objeví, má svůj specifický historický vývoj a s tím spjatý význam v kulturním kontextu. Všechny symboly se objevují v naší společnosti dodnes; některé používáme zcela běžně, jiné mají velký význam

v naší nedávné minulosti. Přesto můžeme všechny symboly považovat za vícevýznamové, záleží na naší percepční senzitivě a kulturním habitu.

U každého symbolu měli studenti popsat jeho název a význam (u druhého dotazníku měli studenti symbol nakreslit a popsat), tak jak si jej vybaví, jak jej znají. V druhé části dotazníku, která byla pro oba typy společná, se měli studenti formou kritického myšlení vyjádřit k dnešnímu významu symbolu přímo v naší společnosti.

Ukázka dotazníků je v příloze na str. XI. – XIII.

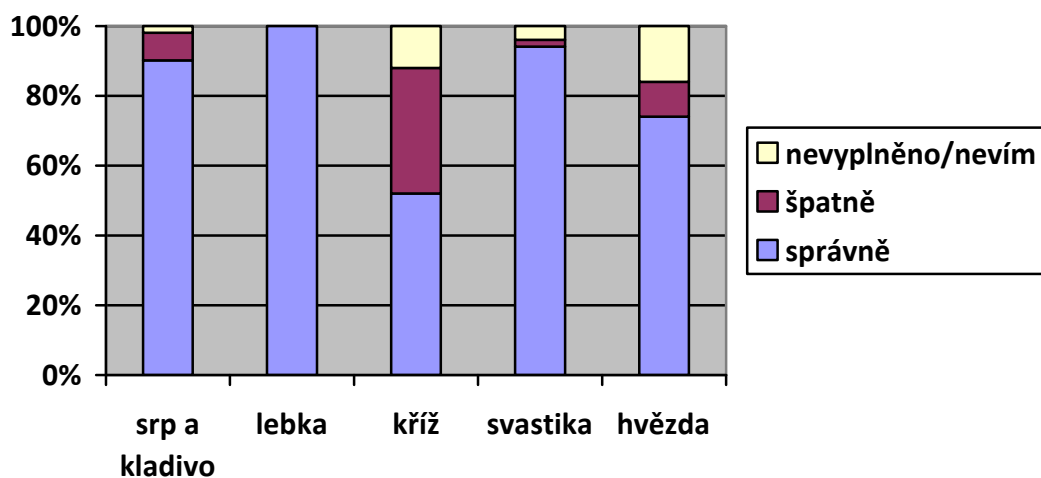
3.2.1 Zpracování dotazníku

DOTAZNÍK 1

- počet vyplněných dotazníků – 50
- věkový průměr dotazovaných studentů – 17 let
- škola – Gymnázium Písek

Název symbolu

graf:

Srp a kladivo

Správně: 46

Špatně: 4

Nevyplněno: 1

Název symbolu srp a kladivo napsala správně většina studentů. I když by studenti neznali přesný název, dá se ze zobrazení snadno odhadnout. Proto jako

chybné odpovědi jsem ohodnotila „Srp a kladívko“, „Kladivo a srp“, také název „Práce“ jsem neuznala.

Lebka

Správně: 50

U symbolu s lebkou samozřejmě všichni studenti napsali odpověď správně. Vzhled je popisován většinou jako bílý symbol na černém pozadí i jako černá lebka na oranžovém podkladě (toxická látka). Jedna odpověď dokonce vzpomněla lebku stříbrnou v souvislosti s označením SS.

Tlapatý (templářský) kříž

Správně: 26

Špatně: 18

Nevyplněno/nevím: 6

Odpovědi zněly „templářský kříž“, „kříž německé armády“, „křížácký znak“, „maltézský kříž“. Jako chybnou odpověď jsem hodnotila „Kříž německé armády v I. a II. světové válce“, „německý válečný kříž“, „Železný kříž“. Železný kříž měl sice standardně podobu rovnoramenného tlapatého kříže černé barvy, ale měl jiné parametry a byl stříbrně lemován.

Svastika

Správně: 48

Špatně: 1

Nevyplněno/nevím: 2

Absolutní většina studentů poznala hákový kříž. Pouze v pěti dotaznících se objevil pojem svastika.

Pěticípá hvězda

Správně: 37

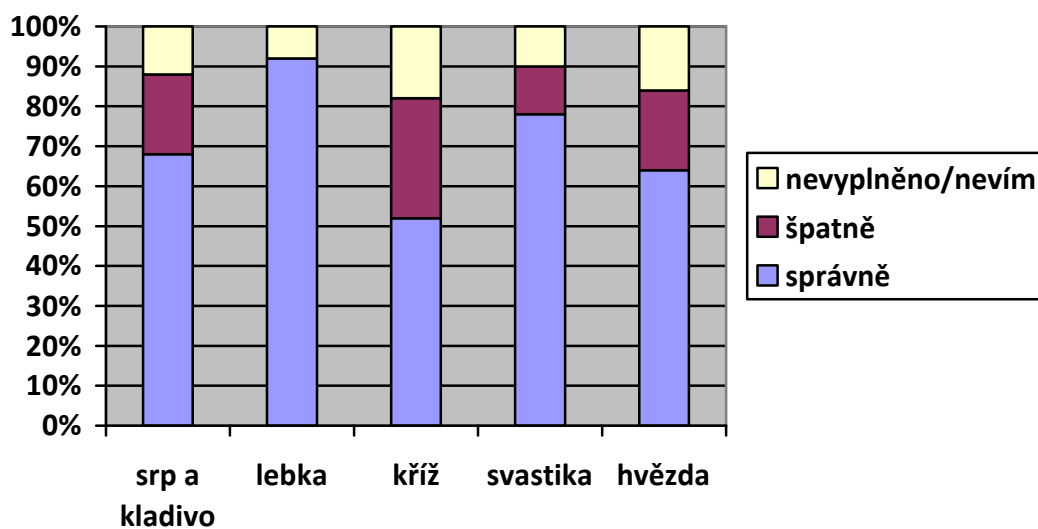
Špatně: 5

Nevyplněno/nevím: 8

Studenti nazývali symbol „pěticípou hvězdou“, „Rudou hvězdou“, „pentagramem“. Bohužel ale také „židovskou hvězdou“. To je samozřejmě odpověď nesprávná.

Význam symbolu:

Graf:

Srp a kladivo

Správně: 34

Špatně: 10

Neoznačeno/nevím: 6

Dotazovaní si většinou správně spojovali se Sovětským svazem. Objevovali se pojmy dělnická třída, symbol socialistické práce, komunismus, znak komunistické strany... Ale i takové jako: „symbolizuje pracovitost a oddanost sovětských občanů v SSSR“, „otročtví“, „společná dělba práce – oddělená“ či „v pracovních dnech jezdí autobusy“.

Lebka

Správně: 46

Špatně: 0

Nevyplněno/nevím“ 4

U lebky se opět nikdo nemýlil. Význam tohoto symbolu byl přiřazován především k symbolizaci smrti, nebezpečí, jedovatých, toxických látek. Také byla často zmiňována spojitost s piráty a dokonce se objevila zmínka o odznaku osobní armády Adolfa Hitlera. Tentokrát (na rozdíl od železného kříže) jsem tuto odpověď uznala za správnou. Umrličí lebka SS měla opravdu velmi blízkou podobu s lebkou uvedenou v dotazníku, přestože ta je přímo symbolem jedovatých látek. Ale ocenila jsem hluboké znalosti studenta a spojitost s umrlčí lebkou SS se mi zdála příznačná, proto jsem odpověď přiřadila do správných.

Tlapatý (templářský) kříž

Správně: 26

Špatně: 15

Nevyplněno: 9

Špatné pochopení symbolu bylo většinou opět spojeno s Železným křížem, německým válečným vyznamenáním. Za správné odpovědi jsem považovala ty, které mluvily o templářském řádu, křížácích, víře a náboženství.

Svastika

Správně: 39

Špatně: 6

Neoznačeno/nevím: 5

Se svastikou si automaticky většina studentů spojila nacistické Německo, jehož byla symbolem. Za správnou odpověď jsem uznávala i přibližné pojetí nacistické éry (jako II. světová válka – Němci, fašismus, nacismus – Adolf Hitler apod.). Jen v minimu případů dotazovaní vyplnili význam tohoto symbolu jen jako symbol východních náboženství nebo starověký symbol slunce. Pokud se již studenti o tomto zmínili, bylo to uvedeno spolu s významem svastiky jako nacistického symbolu. Stalo se tak v šestnácti případech.

Pěticípá hvězda

Správně: 32

Špatně: 10

Nevyplněno/nevím: 8

Význam pěticípé hvězdy byl vykládán jako znak Rudé armády, symbol komunismu. Často se objevil i odkaz na satanismus a magii a několikrát studenti popsali hvězdu jako součást vlajky USA či EU. Špatně byla pěticípá hvězda vyložena jako hvězda židovská, označení Židů za II. světové války.

Shrnutí:

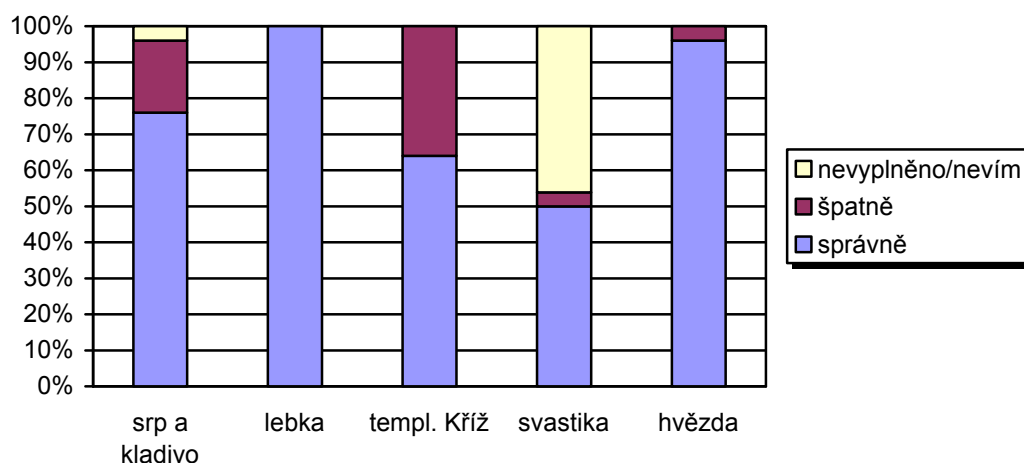
Nejproblematictější symbolem po studenty byl tlapatý (templářský) kříž. Hodně studentů jej pochopilo jako Železný kříž, německé válečné vyznamenání. Popisovali jej i jako označení německých válečných letadel. Podobnost je velmi výrazná, vždyť Železný kříž má tvar tlapatého kříže, ale bývá stříbrně (bíle) olemován. Potvrdilo se tak nebezpečí rychlého úsudku při čtení symbolů. Dalším problémem bylo pojetí srpu a kladiva. Jen málo studentů zná jeho přesný význam, málo studentů ví, proč byly pro znak zvoleny právě tyto dva nástroje. Podobně je na tom i pěticípá hvězda, která nabízí vícečetné vysvětlení. Studenti ji často pojmenovali hvězdou židovskou a podle toho mylně popisovali její význam.

DOTAZNÍK 2

- počet vyplněných dotazníků – 50
- věkový průměr dotazovaných studentů – 17 let
- škola – Gymnázium Písek

Nákres symbolu

graf:

Srp a kladivo

Správně: 38

Špatně: 10

Nevyplněno/nevím: 2

Za správný nákres jsem považovala i ten, kde byly oba symboly stranové přehozené, musely však být alespoň symboly zkřížené. Pokud byly jen nakresleny vedle sebe, ohodnotila jsem nákres jako nesprávný.

Lebka

Správně:50

Lebka byla samozřejmě ve všech případech nakreslena. Zaměřila jsem se tedy na to, zda ji studenti ztvárnili i se zkříženými hnáty. Stalo se tak v 31 případech. U 19 nákrešů se hnáty neobjevily. Většina studentů popsala lebku jako symbol bílé barvy na černém podkladě (souvislost s pirátským symbolem).

Templářský kříž

Správně: 32

Špatně: 18

Nevyplněno 0

Mezi chybnými nákrešy kříže se objevily kříže „latinský“, „maltézský“, dokonce i kříž „šipkový“. Pokud se již v nákrešu objevila barva, byla to červená na bílém podkladě.

Svastika

Správně: 26

Špatně: 2

Nevyplněno/nevím: 24

Ve dvou případech si studenti zaměnili symbol svastiky se symbolem „fascio“ (starořímský symbol jednoty a síly, převzatý it. fašisty). Ve zbytku případů buď nakreslili symbol správně, nebo odpověď vynechali, či napsali, že nevědí (to jsem řadila do „nevyplněno“). Zaměřila jsem se i na podobu svastiky. Ve 14 případech ztvárnili studenti svastiku pravotočivou, ve 12 případech levotočivou.

Pěticípá hvězda

Správně: 48

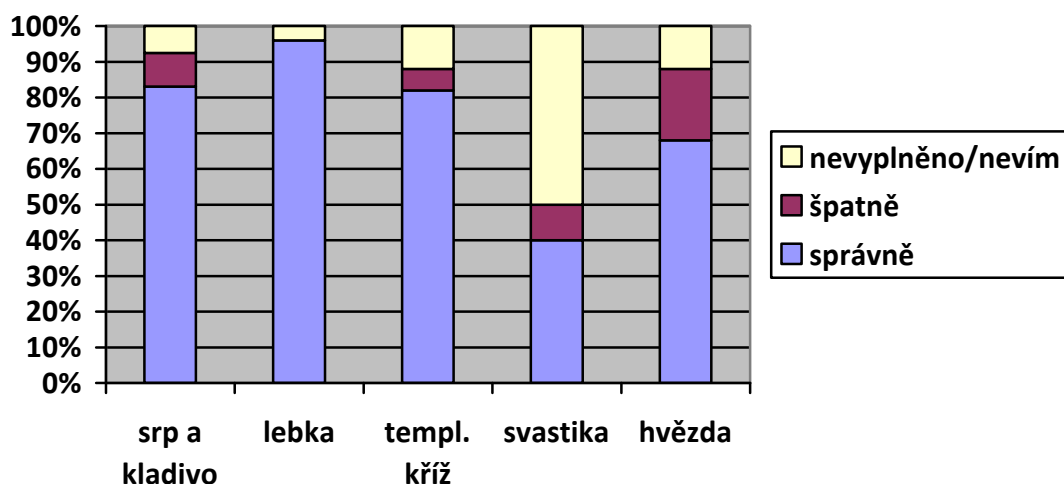
Špatně: 2

Nevyplněno: 0

Pěticipá hvězda byla většinou nakreslena bez problémů. Pouze ve dvou případech byl nakreslen hexagram.

Význam symbolu

graf:

Srp a kladivo

Správně: 41

Špatně: 5

Nevyplněno/nevím:4

Studenti správně popsali srp a kladivo jako symbol SSSR, symbol komunismu, věděli, že symbol byl na vlajce SSSR. Dokonce se objevil konkrétnější popis – „spojení zemědělství a průmyslu“. Jako správné odpovědi jsem hodnotila i popsání srpu a kladiva jako symbolu komunistického dělnického hnutí, socialismu, práce, proletariátu. Ve špatných odpovědích bylo označení srpu a kladiva jako symbolu KSČM.

Lebka

Správně: 48

Špatně: 0

Nevyplněno: 2

U lebky se opět většina studentů nemýlila. Hlavně proto, že význam tohoto symbolu je mnohoznačný, dala se každá odpověď označit jako správná. Nejčastěji studenti lebku označili jako symbol smrti (31), nebezpečí (9), také si vybavili znak pirátů (8). Několikrát se v odpovědích objevilo, že lebka je módní symbol, znak rebelství a drsnosti, emo symbol.

Templářský kříž

Správně: 41

Špatně: 3

Nevyplněno: 6

Vyskytlo se jen málo nesprávných odpovědí. Jedna studentka symbol označila jako kříž „pomoci“ a další studenti si jej vysvětlili jako vyznamenání z II. sv. války a označení válečných letadel. Většina dotazovaných však správně z názvu vyvodila význam symbolu. Uvědomila jsem si, že tento znak proto nebyl vhodně zvoleným, do dotazníku. Jeho název předem odpovídá na otázku, co kříž označuje a zamezuje vícevýznamovému pojetí symbolu. Ovšem je otázka kolik studentů by si pod pojmem např. „tlpatý kříž“ bylo schopno představit jeho podobu.

Svastika

Správně: 20

Špatně: 5

Nevyplněno/nevím: 25

Více jak polovina dotazovaných nevěděla, co svastika označuje. Špatné odpovědi popisovaly symbol „fascio“ nebo symbol zařadily do komunistické symboliky. Z ostatních odpovědí jsem nabyla dojmu, že studenti nerozlišují nacismus od fašismu, nicméně i takové odpovědi jsem počítala do správných

(tedy, že svastika je symbol nacistického hnutí, fašistického hnutí). Někteří z dotazovaných dokonce zařadili správně svastiku do starověkých a pohanských symbolů.

Pěticípá hvězda

Správně: 34

Špatně: 10

Nevyplněno/nevím: 6

U pěticípé hvězdy se opět dala většinou najít správná odpověď. Nejčastěji ji studenti spojovali se satanismem a magií (15) a nazývali pentagram. Jako další se objevovalo zařazení hvězdy do komunistické symboliky (8). A pak si studenti hvězdu vybavili jako symbol z vlajky USA, jako znak šerifa, a jako symbol ohodnocení kvality hotelů (2). Špatné odpovědi označovaly pěticípou hvězdu jako hvězdu židovskou.

Shrnutí:

Velký problém byl pro studenty nákres srpů a kladiva. Je to pochopitelné, symbol je oproti ostatním docela složitý a generace dotazovaných studentů jej nemá tak hluboko zarytý v paměti. Proto jsem do správných odpovědí zahrнула i ty nákresy, které se komunistickému symbolu alespoň podobaly. Nástroje směly být různě stranově přetočené, pokud byly zkřížené – byly uznány. Dále vzniklo několik omylů při nákresu templářského kříže. Popsání významu bylo však bez větších problémů. Jak jsem uvedla výše, bylo by vhodnější symbol nazvat „tlapatý kříž“, aby název nebyl nápovědou pro otázku, co symbol označuje a poskytoval širší možnost vypsání významů. Obávám se však, že jeho znázornění by pro studenty bylo ještě problematičtější. Největší nejistota panovala u symbolu svastika. Domnívám se, že nevědomost je způsobena samotným pojmem „svastika“. Pokud bych do dotazníku napsala „hákový kříž“, jistě by se našlo více správných odpovědí. Ale zároveň si myslím, že by takový název zamezil vícevýznamovému pojetí symbolu. Studenti by si pravděpodobně vybavili především nacistickou éru tohoto symbolu a nepřemýšleli by nad dalšími významy.

Další částí dotazníku bylo zadání: „**Vyberte si jeden z těchto symbolů a zamyslete se nad jeho významem**“. Studenti měli na toto téma psát krátkou úvahu, stačilo pár vět.

Rozpis symbolů, které si studenti vybrali k popisu:

	srp a kladivo	lebka	kříž	svastika	hvězda	nevyplněno
Dotazník 1	0	16	4	25	2	3
Dotazník 2	7	25	2	4	7	5
celkem	7	41	6	29	9	8

Nejčastěji byl popisován symbol **lebky** a to v 41 případech.

Citují:

„Dnes je lebka módní trend, nosí se na oblečení a vyjadřuje se tak příslušnost ke stylu emo, punk, metal. Někteří lidé nosí lebky jen proto, že jsou v módě. Význam tohoto symbolu se podle mého názoru velice změnil oproti historii.“

Studentka, 17 let

„Dříve se smrti lidé báli a symbol smrti – lebka - vyznačoval nebezpečí. Dnes máme lebky všude kolem sebe, na oblečení, na sešitech; lidé, co poslouchají metal nebo rock se setkávají s lebkou téměř pořád nebo lidé, co vyznávají emo. Nebereme lebku jako něco, čeho bychom se báli.“

Studentka, 18 let

„Lebka je symbol všeobecně známý po celém světě. Kdekoli se v dnešní době objeví, znamená výstrahu, nebezpečí. Využívají ho piráti, je vidět i u životu-nebezpečných chemikálií či zdrojů vysokého napětí. Svůj původní význam – popravu či násilnou smrt už spíše pozbyl.“

Studentka, 17 let

„...Pro mě osobně je to znak, který nemám moc ráda, protože to lidé nosí a myslí si, že jsou drsní. Evokuje to ve mně smíšené pocity. Ne proto, že bych se vyhýbala smrti, ale protože se z toho stal trend, který mi nepříjde nejhezčí. Osobně tyto znaky nenesím, ani bych si je nikdy nevzala. Už jen to, že do nich mladé maminky čím dál častěji oblékají malé děti, mi přijde nesprávné.“

Studentka, 17 let.

„V minulosti měl tento symbol vážný význam (pirátství), ale v dnešní době se už její význam téměř nevnímá. Lebka se často objevuje v módě. Dneska si toho už skoro nikdo nevšímá.“

Studentka, 15 let

Studenti také často reagovali na **svastiku** a to v 29 případech.

Citují:

„Dříve byl hákový kříž používán Římany, avšak jinak pootočený. Kvůli zneužití nacisty je dnes tento znak tabu. Dnes ztratil svůj pravý význam.“

Student, 17 let

„Z hákového kříže se stal symbol smrti a utrpení. Jen proto, že si ho Hitler zvolil svým znakem. Původně to byl buddhistický symbol, který toto poselství určitě nenesl. Je pravda, že když ho někde vidím, nikdy mi jako první nevystane na mysli rozjímající Buddha, bojím se svastiky jako čert kříže.“

Studentka, 18 let

„Z morálních zásad člověka by se hákový kříž, kvůli minulosti, už neměl vyskytovat. Dřívější význam slunce si pod ním lidé už nevybavují. Dnes může být označením používaným neonacisty. Lidé si ho spojují se zlem a zlým obdobím.“

Studentka, 16 let

„Původně buddhistický znak, který neoznačuje nic, co by se nemělo zveřejňovat a přes to ho má většina lidí spojený s II. světovou válkou. Málokdo si dnes řekne,

že má svastika jiný význam, než ten který Hitler vtlačil do podvědomí společnosti. Možná pár lidí, kteří se zajímají o toto téma, ví jaký je jeho původní smysl, ale když se zeptáte někoho náhodně na ulici, tak jen řekne, že to používal Hitler, často to zobrazují neonacisté a je to zakázané. Není to trochu „nefér“ už jen kvůli tomu, že je to znak určitého náboženství? Kdyby se křesťanům zakázalo nosit kříže a podobné znaky, určitě by proti tomu byl velký odpor.“

Studentka, 16 let

K popsání významu **pěticípé hvězdy** si studenti často vybrali téma židovství, protože jí mylně považovali za Davidovu hvězdu. Objevilo se ale i několik jiných myšlenek.

Citují:

„Tento znak se často využívá v módě. Je to symbol slávy. Jinak se také používá jako odznak americké policie (šerifové) a je i součástí vlajek (USA).“

Studentka, 17 let

„Pentagram je v dnešní společnosti vnímán nejvíce jako symbol různých sekt – hlavně co se týče satanismu, ale objevují se i odlišné názory jako například původní symbol křesťanství. V jiné podobě jsem se s ním setkala v knize Šifra Mistra Leonarda od D. Browna. Trojúhelník, směřující jedním cípem dolů, označoval kalich (Máří Magdaléna – ženské lůno); čtyřúhelník, směřující cípem nahoru, označoval meč (muž). S tímto symbolem se tedy setkáváme prostřednictvím filmů a pořadů.“

Studentka, 17 let

Sedm studentů se zabývalo dnešním významem symbolu **srpu a kladiva**.

Citují:

„Srp a kladivo je bývalý význam komunismu. Dnes již pro nás téměř nemá význam. Můžeme ho vidět už jen ve starých neopravených kulturních domech.“

Studentka, 18 let

„Myslím, že význam tohoto symbolu se nikdy nezmění. Jen si dnešní společnost už neuvědomuje, co vlastně znamenal pro lidi, kteří ho vídali každý den.“

Studentka, 18 let

„Srp a kladivo byl symbolem Sovětského svazu. Vychází z komunistické ideje – zaměření na dělnický lid. U nás má tento symbol kvůli minulosti špatnou pověst, a tak se často paroduje.“

Studentka, 16 let

Jen minimum studentů se vyjádřilo k dnešnímu pojetí **tlapatého (templářského) kříže**.

Cítuji:

„Tento symbol se využívá jen v historické souvislosti. Dnes je značkou Templářského vína.“

Studentka, 18 let

„Tento symbol se dnes využívá jako symbol u některých vín. V dnešním světě je téměř bez významu, nevzbuzuje vzpomínky na jinou dobu, ani na tu současnou nijak nepoukazuje.“

Studentka, 17 let

„Byla to symbolika řádu templářů, který údajně vyznával rasovou čistotu. V poslední době tento symbol použil Daniel Landa při založení řádů templářských rytířů, ze kterého po dvou letech vystoupil. Řád údajně nenavazuje na žádný z řádů. Ale sto let před založením, byl v Evropě založen řád Ordum Templi, který hlásil čistotu árijské rasy a byl pro masové vyvražďování nečistých lidí.“

Student, 16 let

„Železný kříž – mnoho lidí ho dnes chápe jako nacistický znak, ale toto vyznamenání (znak) se používalo například už za první světové války.“

Student, 18 let

3.3 Rozhovor

Cíl: zjistit jak k problematice kontroverzních symbolů přistupují pedagogové ve výuce

Výzkumná metoda: strukturovaný rozhovor

Výzkumný soubor: učitelé dějepisu a občanské výchovy (základů společenských věd) ze základní a střední školy

Respondenti:

- Mgr. Jana Beránková, D – ZSV, G – Milevsko
- Mgr. Libor Mandovec, ČJ – OV, ředitel ZŠ Kovářov
- Mgr. Miroslav Novák, D – Z, ZŠ Kovářov
- Mgr. Jarmila Vankátová, ČJ – ZSV, G - Písek
- Mgr. Jaroslav Volf, D – ZSV, G - Písek

Abych zjistila náhled a názory na problematiku kontroverzních symbolů, tak jak se odráží ve školní výuce, vedla jsem rozhovor na toto téma s několika učiteli. Otázky jsem kladla pedagogům ze základní školy i pedagogům ze škol středních. O rozhovor jsem poprosila učitele dějepisu a občanské výchovy (základu společenských věd), protože jsem nepředpokládala, že v jiných předmětech by téma mohlo zaznít. Nejprve jsem učitelům dala k dispozici článek od Jana Gazdíka „Na symboly není ve škole čas“, na který se přímo odkazuji v jedné otázce (článek v příloze). Cílem rozhovoru bylo zjistit, do jaké míry se pedagogové problematice ve výuce věnují, zda vůbec pokládají důležité se o symbolech zmínit. A pokud ano, v rámci jakého tématu se symbolice věnují a s jak starými studenty.

Seznam otázek, které byly učitelům kladeny:

Vyučující:

Obor:

Škola:

OTÁZKY:

- Máte dojem, že obecné povědomí o symbolech (zakázaných, totalitních, kontroverzních,...) je dostatečné?
- Je třeba osvětu zajistit ve škole?
- Dostanete se ve své výuce někdy k tématu symbolů a znaků, symboliky, zakázaných symbolů?
- Pokud ano, v rámci jakého tématu to je? A v jakém ročníku?
- Pokud ne, v jakém předmětu je podle Vás vhodné se o této problematice zmínit?
- Jak na téma studenti reagují?
- Jakou formou problematiku vyučujete nebo jakou formou byste toto téma žákům podali?
- Co si myslíte o přístupu: „raději dětem o nebezpečných věcech neříkat, aby si to pak ze zvědavosti nezkusily“? (Gazík, J., Na symboly není ve škole čas, MF DNES, 26. 11. 2009, s.A3) – viz článek

ROZHOVORY:

Vyučující: Mgr. Jana Beránková

Obor: D, ZSV

Škola: G - Milevsko

OTÁZKY:

- **Máte dojem, že obecné povědomí o symbolech (zakázaných, totalitních, kontroverzních,...) je dostatečné?**

Nevím jak na to odpovědět. Je část studentů, kteří vědí, mají povědomí. Někdy jsou dokonce jejich znalosti nad očekávání dobré. Většinou jsou to chlapi. A pak je tu zbytek studentů, kteří třeba zase nevědí vůbec nic. Záleží na tom, o co se člověk zajímá.

- **Je třeba osvětu zajistit ve škole?**

Osvětu ve škole...to se hezky řekne, ale hůř udělá. Sama jsem byla asi před pěti lety na školení v Českých Budějovicích, které se týkalo neonacismu a symbolů, které s tím souvisejí. Téma do výuky tedy zařazuji. V rámci ZSV je blok, který se týká politologie, tak tam je podle mne možnost zařadit téma, které se symbolů dotkne.

- **Dostanete se ve své výuce někdy k tématu symbolů a znaků, symboliky, zakázaných symbolů?**

Těch symbolů, kterých se při výuce dotknu je pár. V rámci politologie dělám ročníkové práce a tam se často objeví téma neonacismu, rasismu apod. Studenti k tématům ale dospějí sami.

- **V rámci jakého tématu to je? A v jakém ročníku?**

Ve 3. ročníku v rámci politologie a společensko-právních problémů v tématu „Stát a právo“. U mladších ročníků se v občanské výuce věnujeme takovým menším projektům, nazvala bych to spíše workshopy, které jsou například na téma „Cesta k demokracii“. Tam se symboly také objevují.

V dějepise je to pak ve 4. ročníku, když si povídáme o fašismu.

- **Jak na téma studenti reagují?**

Myslím, že kdyby to čas dovolil, mohlo by se téma dělat delší dobu. Zajímá je to.

- **Jakou formou problematiku vyučujete nebo jakou formou byste toto téma žákům podali?**

Téma zpracováváme v seminárních pracích. Promítám studentům videa, která mám od organizace „Člověk v tísni“, se kterou jsem spolupracovala. Myslím, že jsou do školy vhodná, jsou tak na 20 minut, a to je v rámci výuky ideální čas.

- **Co si myslíte o přístupu: „raději dětem o nebezpečných věcech neříkat, aby si to pak ze zvědavosti nezkusily“? (Gazík, J., Na symboly není ve škole čas, MF DNES, 26. 11. 2009, s.A3) – viz článek**

S tímto přístupem rozhodně nesouhlasím. Je jasné, že když děti budou chtít, tak si dnes jednoduše informace najdou. Stačí párkrát kliknout na internetu. Otázka je k jakým informacím se dostanou, na jak kvalitní webové stránky narazí. Vždycky se tedy snažím o takových tématech hovořit. Ať se to týká nacismu, neonacismu nebo třeba i drog.

Vyučující: Mgr. Libor Mandovec

Obor: ČJ, ZSV, ředitel školy

Škola: ZŠ - Kovářov

OTÁZKY:

- **Máte dojem, že obecné povědomí o symbolech (zakázaných, totalitních, kontroverzních,...) je dostatečné?**

To je široký okruh a otázka je, co je v tomto případě dostatečnost. Ale když o tom tak přemýšlím, tak povědomí dostatečné určitě není. Vždy budou nějaké rezervy.

- **Je třeba osvětu zajistit ve škole?**

Určitě ve škole, to bezesporu. Musím počítat s tím, že ve všech rodinách tuto problematiku neproberou, to se stane asi opravdu minimálně. Ano v rámci televizních pořadů se toho děti moc nedozví.

Určitě bych toto téma zasadil už na základní školu, v rámci druhého stupně, samozřejmě. A to do dějepisu a občanské výchovy.

- **Dostanete se ve své výuce někdy k tématu symbolů a znaků, symboliky, zakázaných symbolů?**

Konkrétně v mé výuce v občanské výchově se dostáváme k tématům totalitních systémů, k rasismu; ale abychom zkoumali přímo symboly, tak to ne. V rámci tématu „Holocaust“ se zmiňuji o Davidově hvězdě, svastika zazní třeba v referátu. Ale cíleně se na symboly nezaměřuji.

- **Pokud ano, v rámci jakého tématu to je? A v jakém ročníku? Případně v jakém předmětu je podle Vás vhodné se o této problematice zmínit?**

O tom jsem se již zmínil v předešlé otázce. Davidovu hvězdu probíráme v tématu světové náboženství, to je v devátém ročníku. Pak v osmém ročníku, v rámci tématu „Lidská práva“, kde se bavíme i o porušování lidských práv.

A v jakém předmětu se o této problematice zmínit? Stále to stojí na občanské výchově a dějepisu, ale rovným dílem. V občanské výchově si sice povídáme

o znacích a diktatuře, ale přímo do fáze, kdy bych odkazoval na symboly, tam to nedošlo.

- **Jakou formou problematiku vyučujete nebo jakou formou byste toto téma žákům podali?**

Při výuce bych využil interaktivní tabuli. Žáci by mohli manipulovat s obrázky, spojovat je s názvy, s textem apod.

- **Co si myslíte o přístupu: „raději dětem o nebezpečných věcech neříkat, aby si to pak ze zvědavosti nezkusily“?** (Gazík, J., Na symboly není ve škole čas, MF DNES, 26.11.2009, s.A3) – viz článek

Já zastávám opačný názor. O ožehavých tématech dětem říkat, ale vše dobře vysvětlit. Není dobré mluvit jen v negativech. Vždy by mělo být zmíněno „pro“ a „proti“. V tomto případě bych mluvil i o tom proč mladé lidi láká nacismus či neonacismus, proč je láká nosit symboly na čepicích apod. Takže určitě říkat, mluvit o nebezpečných věcech, symbolech, ale podávat je z co nejširšího pohledu.

Vyučující: Mgr. Miroslav Novák

Obor: D, Z

Škola: ZŠ – Kovářov

OTÁZKY:

- **Máte dojem, že obecné povědomí o symbolech (zakázaných, totalitních, kontroverzních,...) je dostatečné?**

Ne, rovnou říkám, že není. Dnes se o tom neučí, ani do veřejnosti se to nedostane. Pentagram, hexagram...je třeba symboly připomínat

- **Je třeba osvětu zajistit ve škole?**

Ve škole ano. Alespoň jednou nebo dvakrát za rok udělat přednášku, školení, besedu s dětmi.

- **Dostanete se ve své výuce někdy k tématu symbolů a znaků, symboliky, zakázaných symbolů?**

Budu hříšníkem, ale ne. Nebo minimálně, jen s učebnicí.

- **Pokud ano, v rámci jakého tématu to je? A v jakém ročníku?**

Pokud ano, tak je to v osmém a devátém ročníku, kdy se probírá druhá světová válka, holocaust, komunismus.

- **Pokud ne, v jakém předmětu je podle Vás vhodné se o této problematice zmínit?**

V naukových předmětech

- **Jak na téma studenti reagují?**

Reagují jako na kteroukoli jinou látku. Těch, kteří se chytají, je málo. Žáci mají pocit, že je to všechno dávno, těch šedesát pět let po válce – proč se tím zabývat. Na komunismus koukají jako z jara. Spíš kroutí hlavou nad tím, že se k tomu někdo hlásí. Vůbec nevidí souvislost mezi tehdejší ideologií a třeba neonacismem.

- **Jakou formou problematiku vyučujete nebo jakou formou byste toto téma žákům podali?**

Zvolil bych výklad s obrázky, pustil bych jim film. Ideální by byla beseda.

- **Co si myslíte o přístupu: „raději dětem o nebezpečných věcech neříkat, aby si to pak ze zvědavosti nezkusily“? (Gazík, J., Na symboly není ve škole čas, MF DNES, 26.11.2009, s.A3) – viz článek**

Určitě říkat. To bychom jim pak nemohli říkat nic. Na základní škole je to trochu jiné. Pokud mladý člověk bude chtít, stejně ho do toho někdo stáhne. Nemyslím teď jen ty extrémní myšlenky, ale i drogovou problematiku a podobně. Takže je určitě lepší, když budou mít alespoň základní informace o škole.

Vyučující: Mgr. Jarmila Vankátová

Obor: ČJ, ZSV

Škola G - Písek

OTÁZKY:

- **Máte dojem, že obecné povědomí o symbolech (zakázaných, totalitních, kontroverzních,...) je dostatečné?**

Ne.

- **Je třeba osvětu zajistit ve škole?**

Ano.

- **Dostanete se ve své výuce někdy k tématu symbolů a znaků, symboliky, zakázaných symbolů?**

Ano, ale ne často.

- **V rámci jakého tématu to je? A v jakém ročníku?**

Ideologie v 2. ročníku, náboženství ve 3. ročníku, příležitostně se tématu dotknu v literatuře.

- **Jak na téma studenti reagují?**

Zajímá je, někteří mají zajímavé postřehy.

- **Jakou formou problematiku vyučujete nebo jakou formou byste toto téma žákům podali?**

Rozhovorem, výkladem, prezentací samotných studentů. V literatuře by se dal využít rozbor textu.

- **Co si myslíte o přístupu: „raději dětem o nebezpečných věcech neříkat, aby si to pak ze zvědavosti nezkusily“? (Gazík, J., Na symboly není ve škole čas, MF DNES, 26. 11. 2009, s.A3) – viz článek**

Nesouhlasím. Informace je třeba podávat, vysvětlovat, diskutovat o nich.

Vyučující: Mgr. Jaroslav Volf

Obor: D, ZSV

Škola: G - Písek

OTÁZKY:

- **Máte dojem, že obecné povědomí o symbolech (zakázaných, totalitních, kontroverzních,...) je dostatečné?**

Myslím, že je nedostatečné. Symboly si pleteme, neumíme je správně používat a ani si nejsme jisti jejich původem.

- **Je třeba osvětu zajistit ve škole?**

Ano.

- **Dostanete se ve své výuce někdy k tématu symbolů a znaků, symboliky, zakázaných symbolů?**

Ano. V dějepisu při krátkém úvodu věnovaném pomocným vědám historickým se zkráceně zabýváme heraldikou, ale občas i při běžných hodinách na symboly narazíme (symboly Římské říše, legií, symboly fašistické Itálie nebo nacistického Německa. Při ZSV se věnujeme oficiálním symbolům ČR.

- **Pokud ano, v rámci jakého tématu to je? A v jakém ročníku?**

Nejčastěji v prvním ročníku čtyřletého gymnázia. Ale obecně napříč ročníky tématy.

- **Jak na téma studenti reagují?**

Docela vstřícně, do tzv.adaptačního kurzu pro začínající studenty jsme zařadili i aktivitu můj erb, která byla oblíbená.

- **Jakou formou problematiku vyučujete nebo jakou formou byste toto téma žákům podali?**

Na stručný úvod do heraldiky používám zpětnou kameru, zpětný projektor a nakopírované papíry se základními tvary štítů.

- **Co si myslíte o přístupu: „raději dětem o nebezpečných věcech neříkat, aby si to pak ze zvědavosti nezkusily“?** (Gazík, J., Na symboly není ve škole čas, MF DNES, 26.11.2009, s.A3) – viz článek
Ne, tímto přístupem nesouhlasím

Shrnutí:

Všichni dotazovaní učitelé soudí, že přehled dnešních mladých lidí o symbolech není na nejlepší úrovni. Zároveň jsou toho názoru, že osvěta by měla být zajištěna právě ve škole. Přesto málokdo se této problematice ve výuce cíleně věnuje. Pokud se již o tématu zmíní, je to v rámci druhé světové války a poválečném vývoji v hodinách dějepisu či v tématech politologie, lidská práva, státní režimy, náboženství v hodinách občanské výchovy.

4. Skupinové vyučování – symboly

Při své školní praxi, v zimním semestru V. ročníku, jsem na píseckém gymnáziu realizovala skupinové vyučování na téma „kontroverzní symboly“. Výuka proběhla v hodinách výtvarné výchovy ve dvou třídách třetího ročníku, konkrétně v 3.A a v 7.O (septima osmiletého gymnázia). Z 3.A navštěvuje hodiny výtvarné výchovy třináct žáků, ze 7.O dvanáct. . Výtvarná výchova je v obou třídách dotována dvěma hodinami týdně.

Plán:

Předmět: výtvarná výchova

Studijní skupina: třetí ročník gymnázia (3.A – 13 studentů, 7.O – 12 studentů)

Místo: učebna výtvarné výchovy

Téma: kontroverzní symboly (svastika, komunistická symbolika, kříž, lebka, symbol/znak)

Úkol: zpracování podtémat a výroba plakátu pro prezentaci své práce před spolužáky

Pomůcky: dotazníky, knihy, výchozí texty, papíry na poznámky, velký arch papíru (čtvrťka či balicí papír), tlustý fix

Časová dotace:

	činnost	čas
motivace	seznámení s úkolem	5 min
	vyplnění dotazníku	15 min
skupinové vyuč.	příprava na činnost ve sk.	10 min
	práce ve skupinách	40 min
	prezentace, reflexe	20 min
celkem		90 min

Průběh vyučování:

V úvodu hodiny jsem studentům rozdala zmíněné dotazníky. Na jejich vypracování měli 15 minut. Po skončení úvodní práce, kterou jsem pojala jako motivaci, jsme vytvořili podmínky pro další činnost. Studenty jsem rozdělila do skupinek podle blízkosti míst jejich sezení. V obou třídách vznikly tři skupinky po třech až pěti studentech. Rozdala jsem jednotlivé úkoly a materiály. Úkolem bylo vypracování jednotlivých podtémat – svastika, rudá hvězda (a srp a kladivo), lebka, kříž a jedné početnější skupince jsem dala i materiály k obecné problematice – symbol/znak; vytvoření plakátu pro prezentaci; seznámit spolužáky se zjištěnými informacemi. Dodaným materiálem byly knihy,⁴⁴ encyklopedie a slovníky,⁴⁵ články a texty z webové stránky.⁴⁶

Studentům jsem doporučila, aby si předem rozdělili ve skupince role (informátor, zapisovatel, mluvčí, koordinátor). V následujícím čase studenti zpracovávali dodané texty, hledali v encyklopediích a knížkách, informace zapisovali a tvořili plakát s důležitými daty. Po celou dobu živě debatovali a pilně pracovali. Během hodiny jsem je upozorňovala ne to, kolik času mají ještě do konce práce, aby měli přehled a mohli tak svou činnost případně zefektivnit. Bylo třeba nechat dostatek času na samotnou prezentaci jednotlivých výstupů práce a závěrečnou reflexi.

Prezentace proběhla hladce, bylo vidět, že studenti mají s tímto stylem práce zkušenosti. Atmosféra v hodinách výtvarné výuky je obecně velmi tvořivá a uvolněná. Zároveň studenti obou tříd jsou svědomití a pečliví. Výsledky jejich práce byly maximální vzhledem k malé časové dotaci a komplikovanosti tématu. K pozitivnímu duchu ve třídách jistě přispěla i komorní atmosféra, způsobená nižším počtem studentů. Samotné prezentace tak proběhly za plné pozornosti všech zúčastněných. Reflexe se měla dotknout jak samotného tématu, tak práce

⁴⁴ VURM, B. *Tajné dějiny Evropy III*. Praha: Eminent, 2000. ISBN 80-7281-046-4

⁴⁵ BIEDERMAN, H. *Lexikon symbolů*. .vyd. Praha : Beta, 2008. ISBN 978-80-7306-362-7, COOPEROVÁ, J. C. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*,.1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0761-8

MYSLIVEČEK, M. *Panoptikum symbolů, značek a znamení*. 2.vyd. Praha: Horizont, 1994. ISBN 80-7012-073-8

⁴⁶ <http://cs.wikipedia.org> , http://zpravy.idnes.cz/mistostarosta-vybrousil-z-pomniku-srp-a-kladivo-fbz-/domaci.asp?c=A070627_082125_domaci_adb , ...

ve skupině, výstupu práce. Po prezentaci měli studenti shrnout to, co se dozvěděli nového (podkladem pro porovnání byla předchozí práce na dotazníku). V případě 7.O byla následná debata a reflexe velmi strohá, příkládám to mimo jiné i mé přítomnosti. Pro studenty nebylo tak snadné se před „cizí“ osobou otevřít a sdělovat své pocity. U 3.A byla prezentace a reflexe o mnoho živější, zásluhou dvou energických studentek, které celou práci pozitivně povzbudily. Na závěr by bylo ideální rozvinout o problematice debatu. Musím však říci, že v případě obou těchto hodin, nebyla debata plnohodnotná. Jedním z důvodů je náročnost problematiky, dále nepřírozenost celé situace, vlivem mé přítomnosti a především časová tíseň.

5. Projekt – kontroverzní symboly

1. název:

Kontroverzní symboly

- a) smysl: účelem projektu je seznámení žáků se symboly, pochopení jejich významu v historickém i v současném kontextu a na základě těchto poznatků předejít nesprávnému použití (projekt problémový)
- b) cíle: z hlediska rozvoje osobnosti žáka

kognitivní:

- zorientují se v symbolice; chápou pojem symbol, znak
- poznají historii a vývoj konkrétních symbolů
- pochopí význam daných symbolů
- zmapují použití symbolů
- uspořádají získané informace do logického sledu

afektivní:

- uvědomí si nutnost znalosti symbolů
- totéž vysvětlí ostatním (posluchačům prezentace), spolu s tím jim také osvětlí význam jednotlivých symbolů
- odprezentují a ohodnotí svou práci
- jsou zodpovědní za své dílo
- vysvětlí rodičům a veřejnosti význam a záměr výstavy

psychomotorické:

- vytvoří prezentaci – plakát pro výstavu, pro sebe portfolio o svém symbolu
- připraví výstavu na chodbách školy
- napíše článek do školního časopisu
- vytvoří si svůj vlastní výzkum – dotazník či strukturovaný rozhovor apod., zaznamenají výpovědi svých dotazovaných
- zkompletují výsledky své práce a zkoumání do ucelené podoby, kterou je možno prezentovat i mimo třídu
- esteticky a tematicky sladí všechny doplňky své prezentace

sociální:

- studenti spolupracují ve skupině
- navzájem diskutují o problémech a motivují tak i ostatní
- navozují kontakt s mladšími i staršími žáky při prezentaci projektu
- při prezentaci ve skupině se shodnou na jednom řešení, ztvárnění apod.
- při rozhovoru dodržují zásady slušného chování

2. výstup projektu:

Závěrečným produktem projektu by měl být plakát (portfolio), který vypracují studenti na dané téma; měl by být jádrem celé prezentace a následné výstavy. Každá pracovní skupinka vytvoří tedy jeden plakát na své téma. Plakát by měl obsahovat nejen zjištěné informace, ale nesmí se zapomenout ani na jeho grafické ztvárnění. Měl by být vizuálně zajímavý pro diváky, ale zároveň i přehledný. Je-li ve škole možnost, mohlo by jedno téma zaplnit jeden výstavní panel či nástěnku.

Prezentace by probíhala nejprve ve třídě před spolužáky, následně i před dalšími třídami. Pokud by plakáty mohly být vyvěšeny na chodbách školy, v aule či v jiném vhodném prostoru, měly by celou expozici připravit studenti sami. I to patří k prezentaci jejich práce.

V průběhu práce na projektu by studenti mohli psát články do školního časopisu. Článek by reagoval na téma, mohl by být napsán i formou reportáže z průběhu práce a v neposlední řadě by měl být i pozvánkou na závěrečnou prezentaci a výstavu ve škole.

3. časové rozvržení:

Dlouhodobý - projekt je koncipován pro hodiny VV, která je obvykle dotována dvěma 45 minutovými lekciemi týdně. Předpokládaný odhad na celkové zpracování problému je 6 výukových hodin, tedy tři týdny. Následuje prezentace, která by (vzhledem k počtu symbolů - 4) trvala další dvouhodinovku. Celkově by projekt mohl trvat měsíc. Jde však o mezipředmětový problém (D, ZSV, VV, MKV), proto záleží na dohodě

s dalšími učiteli, do jaké míry by se mohli se svým předmětem projektu účastnit.

V prvním dni projektu probíhá seznámení s tématem, zadání tématu žákům. Žáky seznámíme s cílem, s úkoly, s průběhem a celou organizací projektu. Měla by být zmíněny podmínky projektové výuky, případně připomenout minulé projekty – kde se vyskytly problémy a jak je řešily nebo naopak co se povedlo a co napomohlo k úspěchu a pohodě. Následují aktivizační metody, motivace, rozdělování do skupin, zadání úkolů, příprava pomůcek.

Další dvouhodinovka je věnována intenzivnímu vyhledávání a zpracovávání informací.

Poslední týden probíhá výroba plakátu, jeho grafická úprava, reflexe projektu.

4. prostředí projektu:

Školní i mimoškolní. Samotný projekt probíhá v rámci hodin VV, studenti pracují s dodanými zdroji (encyklopedie, knihy,...), zpracovávají informace ve skupinkách, debatují a rozdělují si úkoly. Po výuce vyhledávají a sbírají další informace, navštěvují knihovny, muzea, případně zadávají dotazník. Výstup projektu – prezentace probíhá v hodině VV, následná prezentace pro více tříd také v průběhu vyučovacího dne. Výstava prací by ale měla být veřejně přístupná.

5. účastníci projektu:

Žáci jedné třídy, kteří pracují ve skupinách. Prezentace pak probíhá ve třídě a při výstavě před vyššími a nižšími třídami. Projekt je koncipován pro 1. či 2. ročník střední školy – tedy cca 15 studentů (nebo 8. či 9. ročník základní školy).

6. organizace projektu:

Projekt je mezipředmětový; problém se týká dějepisu, základů společenských věd, multikulturní výchovy, vzhledem k výstupu projektu ale i tématu jsem ho zařadila do výuky výtvarné výchovy. Pro motivaci studentů někdy stačí dobře zvolené, zajímavé téma. V projektu je však zařazena

motivace, která může být v podobě dotazníků, vhodně zvolených otázek, povídání o tématu v reflexním kruhu. V průběhu plánování jsou uplatněny další aktivizační metody jako je brainstorming, myšlenková mapa, argumentační esej dále se uplatní burza nápadů a podnětů pro řešení projektu. Nezbytné je doporučení možných informačních zdrojů s ohledem na jejich dostupnost.

V následujících fázích projektu pracují hlavně studenti. Role učitele jako poradce se objevuje ve fázi, kdy se navrhnuté myšlenky třídí a stanovují se další kroky při realizaci projektu. Při realizaci se postupuje podle plánu, který byl navrhnout v přípravné fázi. Studenti sbírají materiál a zpracovávají ho. Pedagog opět vystupuje v roli poradce, citlivě koriguje činnost žáků v případě, kdy se žáci vzdalují od svých původních cílů. Při dlouhodobých projektech je třeba žáky opětovně motivovat pro dokončení projektu. Závěrem projektu je jeho prezentace. Představení výsledků, k němuž se pracovní skupinka dobrala. Probíhá ústní formou a prezentací vyrobeného plakátu. Prezentace proběhne nejprve v kmenové třídě, kde se celý projekt odehrával. Po reflexi je možno si některé připomínky vzít k srdci a problematická místa opravit. Následuje prezentace pro další třídy a diváky výstavy (vystavené plakáty na chodbě školy).

7. podmínky pro projekt:

Pro tento konkrétní problém je třeba mít s projekty určitou zkušenost a především znát klima třídy, ve které je projekt realizován. Také je důležité respektovat individuality žáků (projekt je vhodný pro učitele, který třídu déle zná).

Z hlediska informačního – kombinace projektu volného i vázaného, tedy základní materiál (informační zdroje) pro žáka je poskytnut učitelem, dál si jej však žák rozšiřuje dle svých možností. Důležité je, aby učitel měl přehled o dostupné literatuře a dalších informačních zdrojích. O tématu - problematice by měl vědět co možná nejvíce, aby mohl předejít problémům. Pedagog by neměl ustrnout, měl by flexibilně reagovat na otázky, práci, zjištěné výsledky studentů a průběžně sledovat nové příspěvky v periodikách a na internetu.

8. hodnocení:

Hodnocení se může týkat celého projektu, plánování, průběhu i výsledku. Je dobré, aby se hodnocení projektu účastnili také sami žáci. Žák hodnotí sebe, ostatní žáky i celý průběh spolupráce. Po prezentaci proběhne sebereflexe a reflexe od spolužáků, následně hodnocení učitelovo. Velmi cenným pomocníkem pro reflexi a hodnocení projektu je dokumentace celého průběhu projektu. Učitel i žáci v reflexi zmiňují to, co se zdařilo, co by mohlo být lepší, co udělat příště jinak, co změnit okamžitě. Nemělo by se zapomenout na zhodnocení vzniklých problémů v průběhu projektu a jejich řešení. Z hodnocení by tak vyplynula opatření na závěrečnou prezentaci v průběhu výstavy. Hodnocení v projektové výuce umožňuje využít širokou škálu možností hodnocení.

5.1 Návrh projektu

1. týden

Hodina první

- studenty seznámíme s tématem – kontroverzní symboly, hned zpočátku bychom se měli se studenty dorozumět na obou pojmech „kontroverzní“ a „symbol“ (ideálně by zahájení a zakončení hodiny mělo začínat v reflexním kruhu)
- nejprve tedy objasnit význam pojmu „symbol“, „znak“, „kulturní kód“; otázky: „Co je symbol?“, „Co je znak?“, „Jak může symbol vypadat?“, „Kde se vyskytuje?“, „Proč se používá?“, „Jak symbol číst?“ (doporučuji vytvořit pro toto téma terminologickou tabulku či „slovníček“, ten pak namnožit tak, aby byl k dispozici ve všech pracovních skupinkách)
- studenti by měli vystihnout pojem „kontroverzní“, měli by se shodnout na tom, které symboly by v naší kultuře mohly patřit k tomuto termínu (brainstorming, myšlenková mapa); otázky: „Jakou máte osobní zkušenost?“, „S jakými pocety informace přijímáte?“,...
- se studenty si povídáme o tom, proč jsme zvolili takové téma projektu, proč je důležité vyznat se v symbolice, kde všude se s ní můžeme setkat apod.
- žáky seznámíme s cílem, s úkoly, s průběhem a celou organizací projektu
- vzhledem k tématu by bylo ideální, kdyby studenti měli již s projektovou metodou zkušenosti, přesto bychom si měli společně zopakovat podmínky projektové výuky, případně připomenout minulé projekty – kde se vyskytly problémy a jak je řešily nebo naopak co se povedlo a co napomohlo k úspěchu a pohodě

Hodina druhá

- dalším bodem je motivace, pro uvedení do podtémat a sondu do znalostí žáků bych zařadila dotazník (viz příloha), vzhledem k tomu, že je to práce s prekoncepty, je nezbytné si dotazník a postupně každý symbol po vyplnění se studenty probrat; ptáme se „co si o tom myslíš ty sám“, „jaké otázky tě zajímají“, žáci si mohou do práce

dopisovat názory ostatních; dozvídáme se tak, co všechno studenti o problematice ví, co znají a v čem tápou – to samé mají k dispozici studenti samotní

- následuje rozčlenění studentů do skupin a rozebrání úkolů – podtémat (svastika, pěticípá hvězda, kříž, lebka); rozdělení do skupin bych nedoporučovala vyřešit zcela náhodně, ideální by bylo, kdyby jejich složení bylo vyrovnané a všichni členové se mohli rovnoměrně uplatnit; vzhledem k tomu, že podtémata jsou čtyři, utvoří se čtyři skupinky (v případě většího množství studentů je alternativou přidání další skupinky s podtématem, které studenti vymyslí, nebo které vyplyne z úvodních hovorů; případně se jako téma může zvolit zpracování pojmů – sémiotika, symbol, znak, kód, kulturní kód... to je vhodné pro starší studenty)
- členům skupinek doporučíme, aby si mezi sebou rozdělili role – např. jeden bude vyhledávat informace, druhý bude zapisovatel, třetí bude zpracovávat grafickou a výtvarnou stránku práce apod., další možností je, aby si rozdělili informační zdroje či jinak zadali úkoly; jde nám o větší pravděpodobnost, že se všichni členové zapojí do práce
- nesmíme opomenout zmínit se studentům o informačních zdrojích, o dostupné literatuře, kde mohou hledat více informací, které mají jiné možnosti...
- na tento týden si již připravíme pro studenty základní literaturu, slovníky, encyklopedie - pokud to čas dovolí, studenti začnou pracovat na svých úkolech (na úvod doporučuji: Alleau René – O povaze symbolů, Heinz-Mohr Gerd – Lexikon symbolů, Cooperová J.C. – Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů,...)
- studentům připomeneme, že do příštího týdne si mají najít další informace, se kterými budou další týdny pracovat

2. týden

Hodina první

- začínáme v reflexním kruhu; povídáme si o tom, jak si studenti rozdělili úlohy, jaké našli knihy, články, webové stránky, jaký je jejich

plán pro zpracování tématu, jaký je plán pro nastávající dvouhodinovku

- studenti se po reflexi rozdělí a pracují na projektu – plynule během první i druhé hodiny

Hodina druhá

- učitel působí jako poradce, pozorovatel, ale i jako kontrola (práce žáků, informačních zdrojů, průběžných výsledků); měl by v průběhu projektů připomínat cíl, i nadále motivovat žáky
- před koncem dvouhodinovky se opět všichni sejdou v kruhu a proběhne reflexe vykonané práce – co žáci stihli, co budou muset ještě doplnit a zpracovat; zazní nápady, návrhy pro práci následující – studenti se tak navzájem povzbudí do další práce, inspirují se, vyslechnou si názory ostatních

3. týden

Hodina první

- začíná se klasicky v reflexním kruhu; zopakujeme si, co proběhlo před týdnem; povíme si, co bude následovat, jak jsou rozděleny role ve skupince, kdo má jaký nápad apod.
- v průběhu poslední dvouhodinovky žáci pracují na grafické úpravě plakátu (variantou plakátu je powerpaintová prezentace), snaží se, aby byl výtvarně upravený, vizuálně zpracovaný tak, aby zaujal diváka; informace na něm však musí být podány přehledně a srozumitelně; plakát funguje jako podpora při ústní prezentaci a následně jako exponát na výstavě

hodina druhá

- učitel opět dbá na hladký průběh práce
- v závěru dvouhodinovky shrneme celý průběh práce a spolupráce, připomeneme, že následující týden bude prezentace projektů, zmíníme se, jak by měla prezentace vypadat (představení tématu, úkolu, postupu práce, představení výsledků zadání, uvedení informačních zdrojů... jasné výstižné formulace, spisovná čeština,

srozumitelný projev,...); může proběhnout další burza nápadů jak udělat prezentaci záživnou a kreativní

4. týden

Hodina první

- přišel čas na výstup celého projektu – prezentaci zpracovaných témat
- každá pracovní skupinka vystoupí se svým projektem, se svou ústní prezentací a plakátem
- po každém výstupu následuje reflexe, nejprve hodnotí žáci – co se jim líbilo, co ne, co bylo zajímavé, za co by pracovní skupinku pochválili, reagují i na samotnou prezentaci – jestli byl projev dostatečně hlasitý, zda byl pochopitelný, srozumitelný, stejně tak by měl být ohodnocen plakát; vystupující mohou na připomínky reagovat a případně se hájit; probíhá diskuze; na konec zhodnotí výstup učitel
- žáci mají díky reflexi okamžitou odezvu na svoje dílo, svou práci – mohou případné nedostatky opravit před konečnou prezentací, která proběhne i před spolužáky z jiných tříd

Veřejná prezentace, zahájení výstavy

- díky předešlým výstupům ve třídě, máme přehled o tom, kolik času nám prezentace zabere
- studenti si vyzkoušeli hovořit o svém tématu před „publikem“ (svou třídou) a vědí tak jak nejlépe výstup pojmout, na co upozornit, jak uvést do problematiky... díky reflexi po prvním výstupu se mohou připravit na často kladené otázky a připomínky
- po úvodu, který by měl zařídít učitel, který projekt vedl, vystupují jednotlivé pracovní skupinky se svým projektem, plakátem
- po každém jednotlivém tématu by měla proběhnout diskuze, vyjasní se tak nesrozumitelné část, téma se posluchačům (žákům školy) zvnitřní
- celá prezentace je tak zároveň zahájením školní výstavy
- plakáty se ponechají na chodbách školy a jsou tak přístupné veřejnosti.

Vzhledem k tomu, že nepůsobím jako pedagog na žádné škole a neměla jsem možnost projekt zrealizovat, požádala jsem o posudek projektu paní učitelku Mgr. Irenu Měšťanovou, která vyučuje na píseckém gymnáziu. Pod vedením paní učitelky Měšťanové jsem absolvovala svou školní praxi. Za její přítomnosti probíhalo zadávání, vyplňování dotazníků i následná debata o tématu se studenty; rovněž dohlížela na skupinovou práci, která uskutečnila při mé praxi. Paní učitelku Měšťanovou jsem o posudek požádala jednak proto, že měla přehled o mé přípravě k tématu této diplomové práce, byla přítomna při realizaci jednotlivých fází praktické části práce a především pro její bohatou zkušenost s projektovou výukou. Jejího názoru si velmi vážím a musím uznat, že všechny připomínky jsou na místě.

5.2 Expertní posudek

„Po prostudování předloženého projektu jej hodnotím jako velmi zajímavý a v podmínkách střední školy (gymnázium) dobře uskutečnitelný. S ohledem na své zkušenosti vyučujícího na tomto typu školy bych navrhovala drobné změny. Doporučovala bych realizaci projektu ve 2. ročníku SŠ, a to především z důvodu věku a zkušeností, které jsou pro tuto práci potřebné. Projekt by bylo možné fázovat do hodin výtvarné výchovy, ale s vyšší dotací vyučovacích hodin (2 hodiny týdně, tj. celkem asi 8 vyučovacích hodin); ideální by bylo jej realizovat jako projektový den.

Zajímavé by bylo i přímé propojení na výuku ZSV v daném ročníku.

Kladně hodnotím zajímavé téma, které je pro studenty podnětné a inspirující k zamyšlení nad touto problematikou a obohacující je novými informacemi.

Velmi dobře je zvolena forma skupinové práce, práce s různými zdroji informací, praktická činnost, včetně využívání výpočetní techniky (plakát), i zpětná vazba při hodnocení a veřejné prezentaci výsledků projektu.

Hodnocení projektu je z mého pohledu rovněž velmi dobře zpracováno, přinese studentům odpovídající zpětnou vazbu.“

Mgr. Irena Měšťanová, vyučující výtvarné výchovy
Gymnázium Písek

Závěr

Problematika kontroverzních symbolů je velmi rozsáhlá a rozmanitá. Není možné jí jednoznačně uchopit a zpracovat. Pojetí symbolu je podmíněno individuální schopností vizuální gramotnosti, kulturním habitem, schopností kritického myšlení. Touto prací jsem se snažila objektivně postihnout současný stav této problematiky v naší společnosti. Využila jsem k tomu různé prameny a metody. Sledovala jsem dění kolem sebe, diskuze, mediální kauzy, názory na internetu, prostudovala jsem dostupnou literaturu. Především mne ale zajímalo to, do jaké míry se v symbolice orientují mladí lidé a jak tuto problematiku vnímají. Využila jsem tedy výzkumnou metodu dotazníku, kterou jsem aplikovala na střední škole. Také jsem vedla rozhovor s několika pedagogy, abych zjistila jakou formou a zda vůbec se problematika odráží ve školství.

Během zpracovávání dotazníku jsem si uvědomila, že není zcela dobře koncipován. Nezvolila jsem vhodně některé symboly a měla jsem dotazník rozdat rozmanitějšímu výzkumnému vzorku. Musím dodat, že výsledek dotazníku byl nad mé očekávání. Přestože jsem po předchozím pozorování měla dojem, že orientace v symbolice je v naší společnosti velmi podprůměrná, dotazníkové zkoumání dopadlo pozitivně. Otázkou však je, jak by výsledek dopadl, kdybych odpovědi hodnotila striktněji a neaplikovala metodu jen na gymnázium.

Po své zkušenosti ze školní praxe, během které jsem prováděla dotazníkové šetření a realizovala dvě hodiny formou skupinového vyučování (samozřejmě na téma „kontroverzní symboly“), jsem se utvrdila v tom, že téma symbolů je pro studenty velmi zajímavé. Potvrdily to i rozhovory s pedagogy, kteří se zmiňovali o kladných reakcích studentů na téma symboliky. Z rozhovorů jsem ale také zjistila, že málokterý učitel se problematice věnuje cíleně, přestože uznávají, že téma je důležité, zajímavé a podnětné. Hlavním důvodem je množství jiné látky, které učitelé musí svým studentům podat a také komplikovanost tématu.

Cílem práce bylo navrhnout vhodný model výuky pro téma kontroverzních symbolů. Po předchozím zkoumání jsem nejvhodnější formou vyučování zvolila projektovou metodu. Zpracovala jsem návrh projektu, který jsem zařadila do hodin

výtvarné výchovy, a to z více důvodů. Výtvarná výchova je ideálním předmětem pro realizování mezipředmětových témat výuky, samo téma se výtvarné výchovy týká a výstupem projektu je plakát, který by měl být vizuálně přitažlivý. Ideální by bylo, kdyby se projekt podařilo uskutečnit v jednom projektovém dni. Vzhledem k tomu, že jsem projekt nemohla zrealizovat, požádala jsem o posudek paní učitelku Mgr. Irenu Měšťanovou. Ta hodnotila návrh projektu pozitivně a připojila několik cenných rad a připomínek.

Podstatou pro volbu projektového vyučování je fakt, že účinně působí na více složek žákovy osobnosti a efektivně ukotvuje nově nabyté znalosti a schopnosti. Ve školách probíhá nejen vzdělávání a výchova, ale také socializace osobnosti. Dochází k začleňování jedince do společnosti, formování osobnosti, k utváření názorů, jež jsou důležité pro další vývoj každého jedince. Tyto náročné cíle současné školy nám mohou napomoci řešit metody projektového vyučování. Projektové vyučování není jedinou výchovnou metodou, ale je jednou z metod vhodných pro řešení problémů současnosti. Pedagogové jsou nuceni hledat a využívat stále nové cesty, aby žáky zaujali a byli schopni jim účinně předat důležité informace. Projekty mají svůj význam také proto, že propojují školu s praktickým životem. Projektové vyučování naplňuje požadavky na moderní, efektivní vzdělávání, jehož prostřednictvím žáci poznávají nejen náš svět, ale také sami sebe, své možnosti a své limity.

Seznam použité literatury:

ALLEAU, R. *O povaze symbolů*. 1. vyd. Praha: Malvern, 2008.
ISBN 978-80-86702-34-6

ARNSTEIN, J. *The international dictionary of graphic symbols* 1. Publ. London: Kogan Page, 1983

BENOIST, L. *Znaky; symboly a mýty*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995.
ISBN 80-85865-49-1

BIEDERMAN, H. *Lexikon symbolů*. 1. vyd. Praha: Beta, 2008.
ISBN 978-80-7306-362-7

BLAŽEK, P. *Pěticípá rudá hvězda, srp a kladivo - historie a proměny komunistických symbolů*. In: Sborník referátů, které zazněly na Veřejném slyšení Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice na téma: Symboly komunismu. Praha, Senát Parlamentu ČR 2008, s. 7-14. ISBN 978-80-254-3064-4. (http://www.martinmejstrik.cz/Data/files/stopy%20k_komplet.pdf)

BLAŽEK, P. *Srp a kladivo: symbol komunismu*. In: Hrozba komunismu? : Sborník referátů z konference. -- Praha : Senát Parlamentu ČR, 2006. s. 44-50
(<http://www.martinmejstrik.cz/Data/files/Sborn%C3%ADk%20Hrozba%20komunismu%202006.pdf>)

BORECKÝ, V. *Porozumění symbolu*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-371-7

COOPEROVÁ, J. C. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*,.1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0761-8

ČERNÝ, P. *Politický extremismus a právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2005.
ISBN 80-86861-86-4.

DREYFUSS, H. *Symbol sourcebook : an authoritative guide to international graphic symbols*, S.l. : s.n., 1972

ECO, U. *Jméno růže*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1985.

ELIADE, M. *Obrazy a symboly*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-722-6902-X

FONTANA, D. *Tajemný jazyk symbolů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Paseka, 1994. ISBN 80-85192-91-8

FROTSCHER, S., *5000 symbolů a znaků světa*. 1.vyd. Praha : Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2230-6

FULKOVÁ, M. Když se řekne...vizuální gramotnost. *Výtvarná výchova CZ*. Roč. 42; č.4 2002 ; s.12-14

FULKOVÁ, M. Žádná výtvarka není ostrov sám pro sebe. *Výtvarná výchova CZ*. Roč. 40; č.1 2000 ; s.11-12

GAZDÍK, J., Na symboly není ve škole čas, *MF DNES*, 26. 11. 2009, s.A3

GOODMAN, N. *Jazyky umění*. 1.vyd. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1519-8

HAWKNES, T. *Strukturalismus a sémiotika*. 1. vyd. Brno: Host, 1999. ISBN 80-86055-62-0

HEINZ-MOHR, G. *Lexikon symbolů*. 1. vyd. Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-300-1

CHMELÍK, J. *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-7201-265-7

- CHMELÍK, J. *Symbolika extremistických hnutí*. Praha: Armex: Trivis, 2000. ISBN 80-86244-14-8
- KASÍKOVÁ, H. *Kooperativní učení; kooperativní škola*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-167-3
- KAŠOVÁ, J. *Škola trochu jinak: projektové vyučování v teorii i praxi*. 1. vyd. Kroměříž: IUVENTA, 1995.
- KOTEN, T. *Škola? V pohodě! : projektové vyučování na základní škole*. 1. vyd. Most: Hněvín, 2009. ISBN 978-80-86654-25-6
- KRATOCHVÍLOVÁ, J. *Teorie a praxe projektové výuky*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4142-0
- MUCHA, I. *Symboly v jednání*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0012-9
- MUCHA, L., Valášek, S. *Vlajky a znaky zemí světa*. 3.přeprac.vyd. Praha:GKP, 1987
- MYSLIVEČEK, M. *Panoptikum symbolů, značek a znamení*. 2.vyd. Praha: Horizont, 1994. ISBN 80-7012-073-8
- Německé insignie*. 1. vyd. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003. ISBN 80-7181-845-3
- PFLEIDERER, R. *Atributy světců*. Praha: Unicornis, 1992.
- SCHAFF, S. *Úvod do sémantiky*. 1. vyd. Praha: NPL, 1963
- SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika: vyučovací proces; učivo a jeho výběr; metody; organizační formy vyučování*. 2. rozšířené a aktualizované vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1821-7

SKARLANTOVÁ, J. *Oděv jako znak*. Praha: Univerzita Karlova, 2007. ISBN 978-80-7290-330-6

SLAVÍK, J. Kdy se cosi stane znakem?. *Výtvarná výchova CZ*. Roč. 44; č. 4 (2004); s. 11-13

TOMKOVÁ, A., KAŠOVÁ, J., DVOŘÁKOVÁ, M. *Učíme v projektech*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-527-1

TUREK, I. *Inovácie v didaktike*. 1. vyd. Bratislava: MPC, 2004. ISBN 80-8052-188-3

URBAN, O. M. *V barvách chorobných: idea dekadence a umění v českých zemích 1880-1914*. Praha: Arbor vitae, 2006. ISBN 80-86339-35-1

VANČÁT, J. Výtvarný výraz; symbol - stavební kameny řeči o výtvarné výchově?. *Výtvarná výchova CZ*. Roč. 44; č. 3 (2004). s. 15-18

VURM, B. *Tajné dějiny Evropy III*. Praha: Eminent, 2000. ISBN 80-7281-046-4

WILKOVÁ, S. Průvodce světem značek. *Magazín DNES*. Roč. 17; č. 5 2010; s. 28
- 32

Webové stránky:

<http://anetkahorvathova.mujblog.centrum.cz/clanky/EmO-oBIEcEnI-a-ObUv-43940.aspx>

<http://blog.sibek.cz>

<http://cs.wikipedia.org>

<http://emo.aceweb.cz/>

<http://jackalcb.svetu.cz/10257-nacisticka-runova-symbolika.html>

<http://nitka.blog.idnes.cz/c/112371/A-co-sedmikraska-Ktera-z-divizi-SS-ji-znesvetila.html>

<http://tn.nova.cz/magazin/historie/novinky/patri-na-pomniky-rude-armady-srp-a-kladivo.html>

<http://www.assieme.estranky.cz/clanky/moda/lovci-lebek-jako-odkaz-slavnych-piratu-z-karibiku>

http://www.chceteho.cz/content/wp-content/neonacek_c41.pdf

http://www.lidovky.cz/k-vyroci-okupace-pribyly-na-pamatniku-rude-armady-v-brne-tanky-pbz-/ln_domov.asp?c=A090821_102538_ln_domov_mev

<http://www.nemci-2ww.estranky.cz/stranka/divize-ss>

<http://www.nemci-2ww.estranky.cz/stranka/svastika>

http://www.rozhlas.cz/cro6/komentare/_zprava/665600

http://zpravy.idnes.cz/brnenske-symboly-komunismu-zakryl-obvaz-kecup-studenti-vzdali-pwa-/brno.asp?c=A090626_132457_brno_dmk

http://zpravy.idnes.cz/komunisticke-symboly-z-pomniku-v-kralove-poli-zmizi-pc7-/brno.asp?c=A100119_084243_brno_dmk

http://zpravy.idnes.cz/mistostarosta-vybrousil-z-pomniku-srp-a-kladivo-fbz-/domaci.asp?c=A070627_082125_domaci_adb

http://zpravy.idnes.cz/na-pomniku-rudoarmejců-v-brnenském-kralově-poli-přibyl-hakový-kriz-1pv-/brno.asp?c=A091111_200414_brno_aja

http://zpravy.idnes.cz/na-pomnik-v-brně-kralově-poli-opět-někdo-nasprejoval-hakový-kriz-pxo-/brno.asp?c=A100112_140049_brno_krc

http://zpravy.idnes.cz/pulmetrova-kovova-hvezda-se-srpem-a-kladivem-uz-vevodi-pomniku-v-brne-1kl-/brno.asp?c=A090419_133522_brno_jag

http://zpravy.idnes.cz/s-brousenim-srpu-a-kladiva-mi-pomahal-i-farar-rika-pelanted-odchazi-z-politiky-1xq-/brno.asp?c=A100130_1327635_brno_trr

http://zpravy.idnes.cz/srp-a-kladivo-na-pomniku-v-kralove-poli-prekryly-portrety-obeti-komunismu-1ud-/brno.asp?c=A091117_183608_brno_krc

http://zpravy.idnes.cz/srp-a-kladivo-opet-prekryva-portret-milady-horakove-f9i-/brno.asp?c=A090518_193844_brno_dmk

http://zpravy.idnes.cz/srp-a-kladivo-v-brnenskem-kralove-poli-urazi-valecne-obeti-pn1-/brno.asp?c=A090410_160042_brno_jag

http://zpravy.idnes.cz/srp-a-kladivo-v-brne-zakryl-portret-milady-horakove-fhk-/brno.asp?c=A090429_094453_brno_dmk

www.idnes.cz

www.martinmejstrik.cz/ (sborníky Symboly komunismu, Hrozby komunismu)

www.msmt.cz

www.statnivlajky.cz

www.vuppraha.cz

<http://www.youtube.com/watch?v=gkxMdHhif7s&NR=1>

<http://www.youtube.com/watch?v=GYX9CaPs17Y&NR=1>

<http://www.youtube.com/watch?v=6flZgDmnSGY&NR=1>